

Фридрих Ницше
Ессе Homo
Как се става такъв, какъвто си

Предговор

(1)

Поради факта, че ми предстои да отправя към човечеството най-тежкото обвинение, което изобщо му е било предявявано, смятам все пак за необходимо да съобщя кой съм аз. По принцип това би трябвало да е известно, защото досега не съм бил „непознат“. Но несъответствието между величието на задачата ми и дребнавостта на моите съвременници е толкова голямо, че досега те нито са ме чули, нито видели. Всъщност аз живея единствено за себе си, а може би това, че живея, е предразсъдък. Достатъчно е да поговоря с някой „образован“, който през лятото се качва при мен в Горен Енгадин, за да се убедя, че всъщност не живея. При тези обстоятелства съм длъжен да направя необходимото, което е в мен, в гордостта на моите инстинкти, да извикам: Чуйте ме! Защото това съм аз! Преди всичко не ме вземайте за друг!

(2)

Например аз не съм някакво страшилище или морално чудовище — дори съм противоположната натура на онзи тип човек, който досега е приеман за добродетелен. Да си призная — изглежда в това се крие и гордостта ми. Като ученик на философа Дионис предполагам, че съм по-скоро сатир, отколкото светец. Но само прочетете тези писания. Вероятно те съдържат един единствен смисъл: да разкрият противоречията по един весел и човеколюбив начин. Последното, което си поставям за цел, е „да подобрявам“ човечеството. Не желая да създавам никакви нови идоли — и старите показана, че стоят на глинени крака. Да поваляя идоли! (Идол е определението ми за „Идеал“) — това е по-скоро моят занаят. Реалността бе доведена до днешната степен на ценност, смисъл и истинност чрез лъжата за идеалния свят. „Истинският свят“ и „привидният свят“ — преведено: измисленият свят и реалността... Тази лъжа на идеала бе досега проклетие над реалността, чрез нея човечеството бе измамано в своите най-вътрешни инстинкти и се потопи във фалша — то стигна до преклонение пред противоположните ценности, всички ония, които отрекоха растежа, развитието към бъдното, висшето право на бъдеще.

(3)

_Който умее да диша въздуха на моите писания знае, че това е силният въздух на безкрайните висини. За да живееш в него, трябва да си кален, иначе има опасност да се простудиш. Всичко наоколо е сковано в лед, самотата е чудовищна — но колко ясни са всички неща, окъпани в светлина и слънце! Как леко се диша! Просто се чувстваш у дома си! Философията — така, както преживях и разбрах — е свободно избраният живот сред високите самотни върхове и вечния лед, в търсене на всичко досега чуждо и съмнително, анатемосвано от морала. Едно задълбочено познание, до което достигнах след

дългото ми странстване в забраненото, разкри за мен в различна светлина причините за всеобщото морализиране и идеализиране — светлина, за някои съвсем нежелана — видях скритата история на философите, съзрях великата им психология: колко истина може да издържи, да понесе духът! — това стана за мен същинският измерител на ценностите. Заблуждението (вярата в идеала) не е слепота, заблуждението е страхливост... Аз не се противопоставям на идеалите, но благоразумно ги докосвам само с ръкавици. Nittmur in Vetitum /Блестящ в забраненото/ — в тази формула се съдържа победата на моята философия, защото досега само истината беше забранена..._

(4)

_Измежду писанията си отделям __Заратустра__. С него аз направих на човечеството най-големия подарък, който то някога е получавало. Тази книга, чийто глас прокънтява през хилядолетията, е не само най-великото писание, което е съществувало и което диша въздуха на висините — тя същевременно е и най-дълбокото, родено от съкровените глъбини на истината, един неизчерпаем извор, в който ведрото се спуска, за да се издигне препълнено със злато и доброта. В нея говори не пророк, не сътворен от болест и воля за власт хибрид, каквито са създателите на религии. Да се вслушаме в тона му, този халкионски тон, да го усетим вярно, за да не сгрешим в смисъла на неговата мъдрост: „Най-кротки думи предизвикват бурята, най-тихите стъпки насочват света“_.

„Смокините падат от дървото, те са узрели и сладки.

И след като паднат, обелва се червената кожичка.

Горняк съм аз за зрелите смокини. Така, подобно на смокини падат за вас тези поуки, приятели мои: пийте сока им и яжте сладката им плът!

Есен е наоколо, и лазурно небе и следпладне.“ /„Тъй рече Заратустра“, II част, На блажените острови. Превод Жана Николова-Гълъбова, С. 1990, изд. „Хр. Ботев“ — (всички бележки, ако не е посочено друго, са на преводача)/

Това не са думи на фанатик, тук не се проповядва, не се изисква вяра: сякаш капка по капка и дума по дума се отделят безкрайна светлина и щастие — каква нежна протяжност владее темпото на тази реч! Тя е отправена към избрани — привилегия, която няма равна на себе си: да бъдеш тук слушател — не всеки има ухо за Заратустра... И след всичко това — не е ли измамник, този Заратустра? Но какво ни казва той, когато отново се връща в самотата си? Точно обратното на онова, което биха казали разните „мъдреци“, „спасители на света“ и други декаденти в подобен случай... Той не говори по друг начин, той самият е друг...

— Сам тръгвам аз сега, мои ученици! И вие като мене тръгнете сами по пътя си — такава и е моята воля. Наистина аз ви съветвам — отделете се от мене и се бранете от Заратустра! А още по-добре — срамувайте се от него! Може би измамил ви е той.

Човекът на познанието трябва не само да обича своите врагове, а и да умее да мрази приятелите си.

Зле се отплаща човек на своя учител, ако цял живот остане само ученик. И защо не искате да разкъсате моя венец?

Вие ме почитате, ала какво ще стане, ако един ден почитта ви рухне? Пазете се да не ви смаже идолът, който сте си издигнали.

Вие твърдите, че вярвате в Заратустра. Ала какво значение има Заратустра? Вие сте вярващи в мене, ала какво значение имат всички вярващи люде?

Вие не бяхте още подирили себе си: тогава намерихте мене. Затова важи толкова малко всяка вяра.

_Сега ви повелявам да изгубите мене и да намерите себе си и едва ___когато се отречете всички от мене, аз ще се върна отново при вас___ /„Тъй рече Заратустра“, I част, За добродетелта, която дарява. Превод Жана Николова-Гълъбова./

Фридрих Ницше

В този блажен ден, когато всичко узрява и гроздето се изпълва със сок, слънчев лъч огря живота ми — изведнъж видях навън толкова много и все хубави неща. Не напразно погребях днес своята четиридесет и четвърта година — аз трябваше да я погребя — но спасих и обезсмъртих всичко жизнено от нея. Първата книга от преоценката на всички ценности, песните на Заратустра, Залезът на боговете — моят опит за философия с чук в ръка — това бяха все подаръци на тази година, дори само на последната ѝ четвърт. Как да не съм благодарен на целия си живот — И тъй, сега ще разкажа живота си.

Защо съм толкова мъдър

(1)

Щастието на моя живот, а може би и неговата неповторимост се крият в съдбата му: аз съм — и в това е гатанката — като свой баща вече мъртъв, а като своя майка — жив и така и ще остарее. Този двойствен произход — от най-високото и най-ниското стъпало на жизнената стълба — едновременно декадентски и първичен — е определил неутралитета ми и липсата на партийност по отношение на житейските проблеми, които ме отличават от околните. Що се отнася до признаците, определящи възхода и упадъка — към тях аз притежавам възможно най-тънкото чувство, което е изобщо дарено на човека — в това съм *par excellence* учител — аз познавам и двете, аз съм и двете. Баща ми почина на тридесет и шест години — той бе нежен, любвеобилен и болнав — едно преходно същество, отминало сякаш незабелязано — по-скоро добродушен спомен за живота, отколкото самият живот. В същата година, когато звездата му залязваше, и моята стремително слизаше надолу — в своята тридесет и шеста година достигнах най-ниската точка на виталността — живеех, без да виждам и на две крачки от себе си. Тогава — беше 1879 година — преустанових професурата си в Базел, преживях подобно на сянка лятото в Сент Мориц, а следващата зима — най-безрадостната и тъмната за мен — като сянка в Наумбург. Тук достигнах истинския си минимум — „Странникът и сянката му“ е негова рожба. Тогава се чувствах без колебание като сянка... Следващата зима, моята първа зима в Генуа, в едно въодушевление и сладост, предопределени от екстремния недостиг на сила и кръв, роди „Утринна заря“. Съвършената светлина и веселост, една почти ексхуберанция на духа, при мен бе съпроводена не само от най-дълбока физиологическа слабост, но и от чести изстъпления на физически болки. Тези мъчения, изразяващи се в тридневни

непрекъснати мозъчни кризи и изтощителни пристъпи на епилептично бълнуване, се прекъсваха от състояния на диалектическа яснота, в които аз можех задълбочено да обмислям неща, за които и в отлично здраве не съм достатъчно рафиниран и хладнокръвен. Вероятно моите читатели знаят доколко аз разглеждам диалектиката като декадентски симптом — например в най-известния случай — този на Сократ. Всички болезнени увреждания на интелекта, дори и опиянението от треската, са за мен и до днес абсолютно чужди — с тяхната природа се запознах по научен път. Кръвообращението ми е бавно. Никой досега не е установил у мен треска. Един лекар, който дълго време ме третираше като „нервно болен“, каза накрая: „Не! Вие сте добре с нервите, а самият аз съм нервен!“. Не се доказа и никакво локално израждане — примерно органически обусловени стомашни страдания, които често са следствие на пълно изтощение и слабост в храносмилането. Също и страданията в зрението, които спорадично ме доближаваха до пълното ослепяване, са само следствие, а не причина — така че при всеки прилив на жизнена сила се увеличаваше и зрителната ми способност. Много, твърде много години ми бяха необходими за лечението — за съжаление това означава и отстъпление, упадък, периодичност на някакъв вид декадентство. След всичко казано трябва ли да повтарям, че съм _познавач на декадентството_?. Аз го разниших във всички посоки. Тогава изучих и онова филигранно изкуство да усещам истинското, непосредственото, както и да разбирам изобщо: онова чувство за нюанс, психологията на това „да видиш тайно“ са все подаръци от времето, когато сетивата ми се изостриха — както органите за наблюдение, така и самото наблюдение. От изкривената оптика на болния към здравите понятия и ценности, а оттам към съвършенството и самочувствието на пълнокръвния живот обратно в дебрите на декадентските инстинкти — това бе моето дълго узряване, упражнение и същинско познание — дано все пак някога стигна и майсторството. Аз вече нося в себе си „усещането“, имам вече „ръка“ за _преобръщане на перспективата_ — според мен първо условие, което би направило възможна _преоценката на ценностите_.

(2)

Ако приемем, че съм _декадент_, аз съм и неговата противоположност. Доказателство за това е и фактът, че при всички неприятни ситуации и състояния аз избирам _вярното средство_, докато истинският декадент избира винаги погрешното. _Summa summarum_ * бях здрав, а като отклонение, специалитет — _декадент_. Онази енергия за осъществяване на абсолютно усамотяване и измъкване от привичните обстоятелства, самопринудата да не се грижиш за себе си, _да не се лекуваш_ — вече издаваше инстинктивното осъзнаване на въпроса какво преди всичко ми е необходимо. Просто сам се овладях и сам се излекувах: условието за това е — ще го потвърди всяка физиология — _да си по принцип здрав_. Едно болнаво същество не би могло да оздравее, още по-малко би могло да се излекува само, докато за един принципно здрав човек, напротив, болестта може да се превърне в енергичен _стимулатор_ за живота. В този смисъл виждам _сега_ онова продължително време на болестта ми — просто отново открих живота, открих го такъв, какъвто бе насочен към мен и разбираем от мен, вкусих множество хубави и същевременно дребни неща — просто от волята си за здраве и _живот_ изковах своята философия... И бих напомнил: именно в годините на моята най-ограничена виталност _престанах_ да бъда песимист — инстинктът за самосъхранение и продължаване на живота ми

забрани една подобна философия на _нищетата_ и липсата на смелост... А по какво всъщност се познава _благополучието_? По това, че един успял човек е истинско удоволствие за сетивата ни, той е като издялан от един ствол, едновременно нежен, твърд, благоуханен! Приятно и вкусно му е единствено онова, което е поносимо за него, удоволствието свършва при прехвърляне границата на поносимото. Той измисля лекарства срещу болестите, възползва се от неприятните случаи, извличайки от тях полезното — онова, което не го убива, го прави по-силен. Той инстинктивно натрупва у себе си всичко, което вижда, чува и преживява — самият той е един селективен принцип — ненужните неща изхвърля. Той винаги е в _своето_ общество и компания — все едно дали с книги, хора или природа: той изразява почитта си тогава, когато _избира_, когато _допуска_ до себе си, когато се _доверява_. На всички дразнения той реагира бавно, с оная умереност, възпитана благодарение на дългата предпазливост и желаната гордост той просто изпитва дразнението, но не му се противопоставя... Той не вярва нито на „нешастието“, нито на „вината“ — справя се със себе си и с другите, _умее да забравя_ — достатъчно е силен, всичко да му се удава по най-добрия начин. Е, за щастие съм пълна _противоположност_ на _декадента_: защото току-що описях _себе си_.

[* Сумарно.]

(3)

Тази двойствена поредица от натрупани посредством опита знания, тази възможност за допир с видимо несъвместими светове се повтаря в природата ми във всички аспекти — аз съм двойствен, имам и второ лице заедно с първото. А вероятно и трето... Още по рождение у мен е заложен поглед отвъд всички локално и „национално“ обусловени перспективи, тъй че нищо не ми струва да бъда добър европеец. От друга страна, съм повече немец, отколкото всички сегашни немци от Райха — аз съм последният _антиполитичен_ немец. Всъщност моите прадеди са били полски благородници — в този смисъл сърцето ми крие множество расови инстинкти — кой знае? — дори и _liberum veto_ /невъзможността да бъдеш свободен/. Мислейки за това, колко често съм бил приеман за поляк и колко рядко — за немец — допускам, че принадлежа към шарените /angelsprenkelt — букв. „напръскан с боя“, в см. смесен, нечист като народност немци./ Но майка ми, Франциска Йолер, със сигурност носи немското у себе си, както и баба ми по бащина линия — Ердмута Краузе. Последната е изживяла младостта си в добрия стар Ваймар, при това повлияна от Гьотевия кръг. Нейният брат Краузе, професор по теология в Кьонигсбергския университет, е бил поканен след смъртта на Хердер да заеме поста главен интендант във Ваймар. Напълно е възможно нейната майка и моя прабаба да се споменава на страниците на Гьотевия младежки дневник под името Мутген. Тя се е оженила повторно за интенданта Ницше в Ейленбург, родила е същия ден, в който в града влязъл Наполеон и се настанил там със своя Генерален щаб. Като саксонка тя е била голяма почитателка на Наполеон — може би и аз съм такъв. Баща ми, роден през 1813, почина през 1849 година. Преди да стане проповедник в общината Рьокен, недалеч от Лютцен, той е живял няколко години в двореца Алтенбург, където е бил домашен учител на принцесите. Всъщност негови ученички са Хановерската кралица, Великата княгиня Константин, Великата херцогиня фон Олденбург и принцеса фон Заксен-Алтенбург. Той бе изпълнен с дълбока почит към пруския крал Фридрих Вилхелм IV, от когото

получи и длъжността си — събитията от 1848 година го огорчиха много. Самият аз съм се появил на бял свят в деня на раждането на споменатия крал, 15 октомври, затова получих както подобава (и колко евтино!) Хоенцолерновото име — _Фридрих_-Вилхелм. Това имаше и своята добра страна — през цялото ми детство рожденият ми ден беше и официално празник. Разглеждам факта да притежаваш такъв баща като несъмнена привилегия — струва ми се дори, че тя е в основата на всички привилегии, които имам — без да смятам тук живота, великото _да_, с което го утвърждавам. И най-вече привилегията, че за мен беше безкрайно лесно, само с цената на малко изчакване да навляза в света на висшите и нежните неща — там съм просто у дома си, там се освобождават най-съкровени ми страсти. Това, че за тази своя привилегия едва не заплатих с живота си, не е без значение. За да разбере човек нещо от моя Заратустра, вероятно би трябвало да изпадне в същите условия, в които съм бил аз — да е бил с единия крак _отвъд_ живота...

(4)

Не успях да овладеем изкуството да действам против себе си: може би и това дължа на несравнимия си баща — дори и тогава, когато става дума за висши ценности. Освен това, колкото и нехристиянски да изглежда, не съм забелязал и следа от лошо чувство у някого към мен — много често обаче съм съзирал следи от прекомерно _добро_ чувство. За това именно говори и досегашният ми опит — в състояние бях да успокоя и мечка, пред мен и шегобийците ставаха благоприлични... През седемте години, в които преподавах старогръцки във висшите класове на Базелското педагогическо училище, няха дори и най-малък повод да накажа своите ученици: и най-мързеливите при мен бяха съвършено прилежни. Учих се от случая — трябва да съм неподготвен, за да стана господар на себе си. Инструментът бе толкова заглъхнал, колкото е способен само инструментът „човек“ — разболявал се при всяка несполука да изтръгна верния тон. А колко често изтръгнах от хората-инструменти звуците, които самите те не бяха още чували?... В това отношение най-забавен бе рано починалият Хайнрих фон Щайн, който веднъж се появи при мен в Силс Мария след прилежно измолен тридневен отпуск, като същевременно убеждаваше всекиго, че _не бил_ дошъл заради Енгадин. Този великолепен мъж, който с цялата си едностранчивост на пруски юнкер бе затънал в блатата на вагнерианството (а също и на Дюринг!), в онези дни бе просто преобразен от бурната свобода, като някой, който изведнъж дарен с криле, сякаш е полетял в _своите_ висоти. Казах му, че причината е чистият въздух, че не напразно сме на 6000 стъпки над Байройт — той не искаше да ми повярва... Ако все пак срещу мен са извършвани някои дребни низости, не смятам, че „волята“, а особено злата воля, е била основание за тях — по-скоро бих упрекнал добрата воля, за която вече споменах. Опитът ме кара да се съмнявам изобщо в т.нар. „безкористни подбуди“, а също и в теоретичната и практически прилагана „любов към ближния“. Тя ми изглежда като слабост, като невъзможност за съпротива към всякакъв дразнител — само при декадентите _съчувствието_ е добродетел. Аз отправям към съчувстващите предизвикателството, че от известна дистанция срамът, почитта и нежното чувство постепенно се изгубват, че състраданието, разгледано отблизо, намирихва на простащина и е признак за лоши маниери — при определени обстоятелства състрадателните ръце действат разрушително за една велика съдба, пречат на усамотяването ѝ сред страдащите, възпират

привилегията за поемане на тежка вина и отговорност. Преодоляването на състраданието аз отнасям към _най-благородните_ добродетели: съчиних един случай като „Искушението на Заратустра“, където той, заплашен от съдбовния грях на състраданието, стремящо се да го откъсне от самия него, събира последни сили и му се противопоставя. Да останеш тук господар на себе си, да запазиш _висотата_ и величието на своето дело от множеството низки и недалновидни страсти — това е проверка, може би последната, на която е подложен Заратустра — това е и същинското _доказателство_ за неговата сила...

(5)

И в друго отношение съм нещо като продължение на живота на баща ми след преждевременната му смърт. Както всеки, който никога не е живял между себеподобните си и за когото понятието „отмъщение“ е толкова неразбираемо, колкото и „равноправие“, когато срещу мен се извърши малка или много голяма глупост, аз си забранявам всякакво противодействие, всякакви предпазни мерки — колко тривиално — както и всякаква защита чрез търсене на „справедливост“. Моето отмъщение се състои в това: да отговоря веднага на глупостта с нещо умно и то толкова бързо, че отговорът да я застигне. На практика: подарявам гърне с мед, за да се освободя от горчилката... Лошото при мен е, че аз винаги си „отмъщавам“ — бъдете сигурни — много скоро намирам възможност да благодаря на злодея за нещо (включително и та самото злодейство), или да го _помоля_ за нещо — това е много по-задължаващо, отколкото да му предложи каквото и да е... Освен това ми се струва, че най-острата дума и най-грубото писмо са по-почтени и учтиви, отколкото мълчанието. Тези, които мълчат, почти винаги са лишени от финес, изтънченост и благородство — мълчанието е протест, преглъщането насила влошава характера и дори разваля стомаха. Всички мълчаливци са диспептици. Както виждате, аз не подценявам грубостта, тя е при всички случаи _най-хуманната_ форма на противоречие, а сред модерната изнеженост всъщност е една от първите добродетели. Ако я притежаваш в достатъчно количество, ще бъде изключение да сгрешаши. Слезият на земята бог не трябва да _върши_ нищо друго освен несправедливост — но в това е божественото: да поемеш върху себе си не наказанието, а _вината_.

(6)

Може би трябва да бъда благодарен на моето дълго боледуване, което ми изясни понятието ресентимент /Терминът Ressentiment — ресентимент, е откритие на Ницше, въведено от него понятие за „скрита омраза“, „затаено враждебно чувство“, „скрита неприязън“ — качества, характерни за низшите и отхвърлените, за неудачните и папачта./ и в последна сметка ме освободи от него. Проблемът не е съвсем прост — трябва да се освободиш от това чувство, преодолявайки както силата, така и слабостта. Ако изобщо има нещо, спрямо което трябва да се приложат оздравителни мерки, това е същинският инстинкт за оздравяване и оцеляване, _инстинктът за отбрана и нападение_, извънредно отслабнал при хората. Човек не може да се измъкне от нищо, не може нищо да довърши — защото всичко наоколо е болно и ранено. Човекът и нещата са в непосредствена близост, преживяванията засягат дълбоко, споменът е един

гноен абсцес. Самата болест _е_ един ресентимент. В подобни случаи болният притежава едно велико лечебно средство, аз го наричам _руски фатализъм_, един фатализъм без бунт, при който руският войник, неможещ повече да понася тежкия боен поход, просто ляга в снега. Повече нищо не _приемаш_, повече нищо не понасяш — изобщо вече _не реагираш_... Великият смисъл на този фатализъм, който не е единствено смелост пред смъртта, а по-скоро запазване на живота при опасни обстоятелства, се крие просто в намалената обмяна на веществата, в едно забавяне на процесите, нещо като воля за зимен сън. Ако направим още няколко крачки в тази посока, ще се озовем при факира, който седмици наред спи в един гроб... За да не се изхабиш напълно при реакцията — просто не реагираш — ето логиката. А нищо на света не изпепелява тялото и душата така, както афектните състояние на ресентимента. Яростта, болезнената ранимост, жаждата за мъст, подготвянето на отровата във всякакъв смисъл — за един изтощен човек това са най-неудачните средства за реагиране, защото осигуряват ненужно глупава загуба на нервна сила, а същевременно болезнено покачват количеството на вредните отделяния, например на жлъчен сок в стомаха. За болния скритата, затаената омраза е абсолютно забранена — тя е _неговото_ зло, но за съжаление и най-естествената му склонност. Това именно е прозрял великият физиолог Буда. Неговата „религия“, по-скоро бихме могли да я наречем _хигиена_, за да не я смесваме с такива достойни за съжаление неща като християнството, прави съществуването си зависимо от победата над ресентимента — да освободиш душата си от него е първата стъпка към лечението. „Враждата не свършва с вражда, дружбата прекратява враждата“ — тези думи са в основата на будисткото учение — тук говори не моралът, а физиологията. Затаената омраза е рожба на слабостта и носи нещастия най-вече на слабите — а когато нейна предпоставка е една силна натура, тя е просто едно _допълнително_ чувство — оставайки господар над него, показваш силата си. Онзи, който познава сериозността, с която моята философия води борба против отмъстителността, скритата омраза и особено против учението за свободната воля — защото борбата с християнството е само един епизод от това учение — той ще разбере, защо именно тук аз осветлявам личното си отношение, собствената си _инстинктивна сигурност_. В периодите на упадък аз си _забранявах_ това, окачествявайки го като вредно; но когато животът ми отново стан достатъчно пълнокръвен и горд, реших, че подобна забрана е за мен _недостойна_. Този „руски фатализъм“, за който споменах, се прояви у мен така силно, че аз просто успях за кратко време да се откъсна от почти непоносими състояния, свързани с места, жилища, общества — неща, в които години наред се бях вкопчил може би случайно — и това бе за мен по-добре, отколкото ако се бях мъчил да ги променям да ги _усетя_ като възможни за промяна... Всеки опит да бъда смутен в своя фатализъм аз приемах кат смъртоносен — и наистина подобни случаи бяха за мен жизнено опасни. Сам да приемеш себе си кат съдба, да не искаш нищо _друго_ — в подобни състояния това е просто проява на висш разум.

(7)

Войната е друго нещо. Самият аз съм войнствен тип. За мен нападението е инстинкт. Да _можеш_ да бъдеш враг, да си враг — това предполага една силна натура, във всички случаи то би трябвало да е заложено в нея. Тя се нуждае от съпротива, следователно тя _търси_ съпротива — _агресивният_

патос е част от силата по същия начин, по който отмъстителността и скритата омраза са част от слабостта. Например жената е отмъстителна — това, заедно с възбудата, която тя изпитва при чуждо затруднение, се определя от нейната слабост. Силата на нападателя търси в нужното ѝ противодействие своята мяра — всеки растеж се издава именно чрез търсенето на мощен противник — или на сериозен проблем — защото един философ с войнствена натура изисква проблеми, които предлагат двубой, Задачата не се състои в това, да станеш господар на противоречията изобщо, а да властваш над онези, за решаването на които можеш да вложиш цялата си сила, гъвкавост и военно изкуство — над равен противник... Равенство между враговете — първата предпоставка за справедлив дуел. Там, където презираш, не можеш да воюваш; където заповядваш, където виждаш нещата под себе си — няма за какво да воюваш. Моята войнствена практика съдържа четири правила. Първо: Нападам само неща, които и природата си носят победата — просто чакам обстоятелствата, при които те ще станат победоносни. Второ: Нападам само неща, за атаката срещу които не бих намерил съмишленици, където съм изправен сам, където единствено аз мога да се компрометирам — това е моят критерий за справедливо действие — не съм направил и една единствена стъпка, без да се компрометирам. Трето: Никога не нападам отделната личност — просто я разглеждам като увеличително стъкло, през което се вижда едно общо, коварно и трудно достъпно бедствие. В този смисъл нападах Давид Щраус /Давид Щраус (1808–1874) — на 27 години написва труд за живот на Исус, където разглежда евангелията като несъзнателно митологизиране, осъществявано в прахристиянските общини. Лекциите му повлияли върху младия Ницше. Вече 64 годишен Щраус извънредно смекчава своята едностранчива теория, издавайки нова версия на книгата си под заглавие „Животът на Исус, обработен за немския народ“. Частичното предаване на първоначалната идея предизвиква „свещения гняв“ у Ницше Той пише памфлета „Давид Щраус, привърженик и писател“./, по-скоро нападах успеха на една слаба поради закъснението си книга за немското „образование“ — защото залових това „образование“ на местопрестъплението — в конкретните му действия... В този смисъл нападах и Вагнер — по-точно фалша, инстинктивното „полузло“ в нашата „култура“, която смесва „рафинираното“ с „богатото“, „късното“ с „великото“. Четвърто: Нападам само неща, при които всички личностни различия се изключват, където отсъстват всякакви лични причини, дължащи се на несъвършен опит. Напротив — при мен нападката е доказателство за благосклонност, при определени обстоятелства — дори за благодарност, Това, че свързвам името си с нещо, с някаква личност — това е моето почитание, моето отличие. А дали това свързване е за или против — това не е от значение. Ако обявявам война на християнството, то е защото във връзка с него не съм преживял никакви съдбовни чувства или мъчнотии — на сериозните и истински християни съм гледал винаги с уважение. Самият аз — непреклонният противник на християнството — съм далеч от това да упреквам някого за нещо, което всъщност е хилядолетна съдба.

(8)

Мога да посоча една последна черта от природата си, която ми създава безкрайни затруднения в общуването с хората. Свойствена ми е една съвършено нормална дразнимост, едно усещане за чистота на инстинктите — но същевременно и чувството, че съм съвсем наблизо до всяка душа — и нещо

ловене, направо _подушвам_ нейната „вътрешност“, „вътрешния ѝ мир“ просто физиологически... Искам да кажа — въоръжен съм с такива физиологически сетива, че просто опипвам всяка тайна, разглеждам я като на длан, всяка _скрита_ мръсотия, всяка корист, стаена в дъното на нечия природа и вероятно повлияна от нечистата ѝ кръв, макар и обвита във възпитание — за мен това е достояние още при първия допир. И ако моето наблюдение е вярно, то и определени натури, които не понасят чистотата ми, усещат чрез вероятно подобен усет отвращението ми — от това самите те не стават по-благоуханни... Понеже съм свикнал да изисквам от противниците ми собствените ми предпоставки за съществуване — т.е. една екстремална чистота — ако попадна в нечисти условия, съм загубен — пляскам и цапам с ръце във водата или в друг прозрачен блестящ елемент... В отношенията ми с хората това не е проверка на собственото търпение — хуманността ми не се състои в това, да съчувствам, както прави човек, а да _издържа_ това, че съчувствам... Моята хуманност е едно непрекъснато себенадмощване. Но се нуждая от _самота_, от оздравяване, от връщане към себе си, от глътка свободен въздух... Целият Заратустра е една дитирамба на самотата, или, да се изразя по-добре — _на чистотата_... За щастие не н на _чистата глупост_. Който има очи за баграта, би го нарекъл диамантен. Висшата опасност за мен е била винаги „сбирщината“, от която изпитвам отвращение. Искате ли да чуете какво казва Заратустра за своето _избавление_ от отвращението?

Ала що стана с мен? Как се избавих от погнусата? Кой подмлади окото ми? Как излетях на висината, където вече не седи сбирщината до кладенеца?

Не ми ли даде криле и предугаждачи извора сили самата ми погнуса? Истина ви казвам, трябваше да излетя на възбог, за да намеря отново извора на насладата!

О, аз го намерих, братя мои! Тук на възбог блика за мен изворът на насладата! И съществува живот, от който сбирщината не пие заедно с мене.

Дори много буйно ми течеш ти, изворе на насладата! И често изпразваш отново бокала в желанието си да го напълниш!

Но и аз би трябвало да се приуча по-скромно да се приближавам до тебе: прекалено буйно се стреми моето сърце към тебе!

Моето сърце, в което гори лятото ми — краткото, жаркото, горестното, свръхблаженото: как жадува моето лято-сърце за твоята прохлада!

Отмина колебливата печал на моята пролет! Отмина яростната злоба на снежните парцали през юни! Лятото станах аз изцяло и знойно лятно пладне.

Знойно лято във висините със студени извори и блажена тишина: о, елате, приятели мои, за да стане тишината още по-блажена!

Защото това е _наша_ висина и наша родина, в стръмна и недостъпна висина за нечистите живеем ние тук.

Хвърлете само своя чист взор в кладенеца на моята радост, о, приятели мои! Нима ще помъти той неговото чисто огледало! В отговор той ще ви се усмихне със _своята_ чистота.

Върху дървото на бъдещето вием ние нашето гнездо; орли ще носят на нас, самотниците, храна в своите клюнове!

Наистина не храна, с която и нечистите могат да се хранят заедно с нас! Като огън би им се сторила тя и биха изгорили с нея устата си!

Истина ви казвам, тук ние не предлагаме подслон на нечисти люде. За техните тела и духове нашето царство би било ледена пещера!

И като буйни ветрове ще живеем ние над тях, съседи на орлите, съседи на вечните снегове, съседи на слънцето: така живеят буйните ветрове. И като буен вятър един ден ще профуча аз между тях и със своя дух ще задуша диханието на техния дух: така го изисква моето бъдеще.

Наистина буен вятър е Заратустра за всички в низините: и ето какъв съвет дава той на враговете си и на всички, които плюят и хрчат:

Пазете се, не плюйте _срещу_ вятъра! /„Тъй рече Заратустра“, II част, За сбирщината. Превод Жана Николова-Гълъбова./

Защо съм толкова умен

(1)

Защо знам нещо _повече_? Защо изобщо съм толкова умен? Никога не съм се замислял върху въпроси, които не съдържат нищо в себе си — не съм се пряхосвал. Например същинските _религиозни_ затруднения са ми практически непознати. Това, доколкото съм „грешен“, ми се е изплъзнало напълно. В този смисъл изобщо ми липсват критерии за угризения на съвестта — онова, което _чувам_ за тях, ме убеждава, че те не заслужават внимание. Не бих искал да изоставя нещо е _последствие_ — бих предпочел предварително да избягна лошите последствия. При един неуспешен край човек губи _представа_ за онова, което е извършил: за мен угризенията означават нещо като „зъл поглед“. Стореното напусто и особено ако е сторено така с цел да запази честта си, _защото_ е напусто — това е вече част от моя морал. „Бог“, „безсмъртие на душата“, „спасение“, „отвъдно“ — все големи понятия, за които не бих пожертвал времето си още от дете — може би в това отношение никога не съм бил достатъчно дете? Не познавам атеизма нито като резултат, нито като постижение — приемам го инстинктивно. Аз съм прекалено любопитен, _задавам_ безкрайно много въпроси_, за да се задоволя с груб и повърхностен отговор. А пък понятието „бог“ е точно груб отговор — антиделикатес за нас, мислещите — в основата си просто една груба _забрана_, отправена към нас: не трябва да мислите!... По съвсем друг начин ме вълнува въпросът за лекуването, за „спасението“ на човечеството: въпросът за _изхранването_. Казано най-просто: как трябва да се храниш точно ти, за да достигнеш максимума на твоята сила, _virtu_ /храброст/ в ренесансов стил, да стигнеш до свободната от морал добродетел? В това отношение моите впечатления са възможно най-лошите — изненадвам се, че този въпрос изобщо не е бил чут досега, че от този толкова дълго трупан опит не са научили все още какво е „разум“. Само свършената нищожност на нашето немско образование — неговият „идеализъм“ — е някакво обяснение на това, защо към този въпрос съм бил назадничав до святост. Това „образование“, което от самото начало ни принуждава да загубим _реалността_ от погледа си, преследвайки проблематични, т.е. „идеални“ цели — като например „класическото образование“ — сякаш то не е отсъдило предварително, че обединява „класическо“ и „немско“ в _едно_ понятие. Нещо повече — това има и смешна страна — представяте ли си един класически образован лайпцигчанин! — В този смисъл, чак до най-зрелите си години, съм се хранил _лошо_ — в морален смисъл „безлично“, „несамостоятелно“, „алтруистично“ — ей така, за здравето на готвача и останалите християни. Например с помощта на лайпцигската кухня, едновременно с първото ми изследване на Шопенхауер

(1865), аз съзнателно отрекох собствената си „воля за живот“. От подобно системно недохранване можех да си разваля стомаха, но при такава кухня това не ме безпокоеше особено. (Казват, че 1866 година е довела да известен поврат в това отношение.) Но ако изобщо става въпрос за немската кухня — толкова много неща ѝ тежат на съвестта! Супата _преди_ основното ядене (още във венецианските книги от 16. век определено, като *alla tedesca* /по немски/), изварените меса и пригответените с брашно зеленчуци — това е просто израждане в храненето... И ако прибавим към това и животинската склонност на старите (пък и не само _на старите_) германци към досипването и доливането, ще получим най-ясната представа за произхода на _немския дух_ — от угнетената храносмилателна система... Наистина немският дух е същинско смущение в храносмилането — в резултат той не може да доведе нищо до успешен край. Но и _английската_ диета, която в сравнение с немската, даже с френската, е един вид „връщане към природата“, по-точно към канибализма — тя е дълбоко противна на моя инстинкт — струва ми се, това е причината за „английската походка“ на този дух — походката на англичанка... /в смисъл на груба, тежка, неелегантна./ — Най-добрата кухня е _пиемонтската_... — Алкохолът ми е противен и не ми понася — чаша вино или бира е достатъчна, за да ми отрови деня — антиподите ми обитават Мюнхен. Въпреки че разбрах това малко късно, аз го _преживях_ още като дете. Тогава мислех, че пиенето и пушенето са първоначално просто част от изявата на младите хора, а едва по-късно се превръщат в навик. Вероятно за тази мека присъда ми е помогнало и наумбургското вино. За да мисля, че виното _развеселява_, би трябвало да съм християнин — искам да кажа, че би трябвало да вярвам в нещо — което за мен е абсурдно. Достатъчно особен ставам дори и при _невинни_, силно разреждени дози алкохол — но ако стане дума за _истинска_ напитка — тогава съм моряк. В това отношение още от юноша съм много смел и доблестен. Да напиша едно дълго съчинение на латински за _една_ нощ, след това да го препиша, подражавайки с цялата почтеност на перото си на моя кумир Салустий — и накрая да обърна един силен грог — това в ученическите ми години не бе в противоречие с моята физиология — а вярвам, че не е било чуждо и на Салустий... По-късно, към средата на живота си, се отнасях все по-строго към тази „душевна“ напитка: въпреки че съм противник на въздържанието от собствен опит, както Рихард Вагнер, все пак не бих посъветвал една _душевно богата_ натура да употребява алкохол... И водата стига... Предпочитам местата, където има извори — Ница, Торино, Силс. *In vino veritas* /във виното е истината/ — изглежда, че и тук съм различен от света по отношение на „истината“ — моят дух витае над водата... И още няколко указания от моя морал. Едно обилно ядене се смिला по-лесно, отколкото няколко хапки. Първата предпоставка за доброто храносмилане е задействането на целия стомах. Човек трябва да _познава_ големината на стомаха си. По същата причина не са за препоръчване дългото и продължително хранене — това, което наричам „безкрайно жертвоприношение“ — или известно като *table d'note* /обща трапеза. Никакво междинно хранене, никакво кафе — то прави човека мрачен. _Чаят_ е полезен само сутрин. Не в голямо количество, но силен — човек се чувства зле през целия ден, ако чаят е дори, с една степен по-слаб. Тук, разбира се, мярката е индивидуална. При особено _agasant_ /възбуждащ/ климат чаят сутрин не се препоръчва — по-добре едно гъсто какао. И възможно най-малко да се _заседяваме_ — да не се доверяваме на мисли, които не са породени от свободното движение, от разхода на мускулна енергия. Всичко в тялото и духа

зависи от храносмилателната система. Повтарям — за свободния дух уседналостта е истински _грех_.

(2)

С храненето непосредствено е свързан и въпросът за _мястото на живот и климата_. Никой не може да си избере множество места за живеене, а за оновова, призван да решава велики задачи, изискващи цялата му сила, изборът е още по-труден. Влиянието на климата върху _обмяната на веществата_, върху нейното забавяне или ускоряване, е толкова силно, че евентуалната неблагоприятност може не само да отчужди някой от задачата му, но дори и да я предопредели, без сам той да разбере това. При подобен индивид животинската *vigor* /жизненост/ никога не е толкова силна, че да достигне онази духовна свобода, при която да вземе решението: _това_ мога сам. Някоя стомашна слабост (например чревоугодие, превърнало се в лош навик) е напълно достатъчна, за да доведе един гений до „посредственост“, до „понемчване“; дори само немският климат може успешно да разстрои и силна храносмилателна система. _Темпото_ на веществената обмяна е в пряко отношение с подвижността или ленивостта на духа; самият „дух“ е израз, проява на обмяната. Представете си местата, където е имало и има хора с богата душевност, където вицът, изтънчеността и иронията (а вероятно и гневът) да били част от щастието, където геният е бил просто у дома си — всички тези места притежават великолепен сух въздух. Париж, Прованс, Флоренция, Ерусалим, Атина — тези имена са вече доказателство, че геният _зависи_ от сухия въздух и чистото небе — т.е. чрез стабилна обмяна на веществата може непрекъснато да попълва запасите си с нови, чудовищни количества сила. Пред очите ми е случаят, при който един значителен и наклонен към свободата дух, се превърна в специалист, залиня и направо се вкисна — и това е само от недостига на инстинктивен усет за избора на подходящ климат. Същото щеше да се получи и при мен, ако болестта ми не бе ме накарала да се замисля над реалността. Днес, когато благодарение на дългогодишни упражнения определям като индикатор метеорологичните и климатични влияния дори и при кратко пътуване — например от Торино до Милано — когато усещам физиологически смяната на въздушната влажност, си мисля с ужас за _зловещия_ факт, че всъщност съм прекарал целия си живот чак до последните, жизненокритични години — все във вредни, направо _забранени_ за мен места. Наумбург, Шулпфорта, изобщо Тюрингия, Лайпциг, Базел, Венеция — все селища и местности, пагубни за моята физиология. Ако за детството и младостта си изобщо нямам приятни спомени, би било глупост да го отдавам на разни т.нар. „морални причини“ — като например неоспоримата липса на _импониращо ми общество_; защото това ми липсва и днес, без обаче да ми пречи да се чувствам доблестен и смел. По-скоро моята неосведоменост по отношение на _физиологията_ — проклетият „идеализъм“ — е истинската причина за тогавашната ми жизнена съдба — той е излишното и глупавото, от което не се ражда нищо добро. Като следствие за този „идеализъм“ си обяснявам всички свои грешки, всички съществени отклонения от инстинкта, както и оная непретенциозност и „умереност“, попречила на _задачата_ ми — например че станах филолог — защо поне не лекар или друго, което да ми отвори очите? Периодът в Базел бе за мен духовна диета, напълно безсмислено пропиляване на огромна сила без никаква възвръщаемост — тогава дори и не съм се замислял за тази загуба. Отсъствието на всякаква самостоятелност, на

инстинктивна самозащита, онова „присяждане до всекиго“, липсата на дистанция — това са неща, които никога няма да си простя. Когато вече бях почти „на края“, от това, че бях почти на края, се замислих дълбоко за тази основна неразумност в живота ми — „идеализма“. Едва _болестта_ ми върна разума.

(3)

Избор на храна, на местожителство и климат; третото, в което не бива да се греши, — това е да избереш _свой начин на почивка_. И тук, според степента на духовното здраве *suī generis* /собственото/, според позволеното — разбирай _полезното_ — границите са тесни, даже съвсем тесни. За мен всякакво четене означава почивка — вследствие на това, че се откъсвам от себе си и се разхождам из чужди науки и души — неща, които не приемам вече толкова сериозно. Четенето е почивка именно от _моята_ сериозност. В часовете на истинска работа около мен няма книги — пазя се от всякакви думи и мисли наоколо... Не сте ли забелязали, че в състоянието на огромно напрежение, с което е зареден духът и организмът, всяко външно дразнение действа дълбоко и болезнено? Трябва да предотвратиш всичко външно и случайно — подобно самозазиждане принадлежи към инстинктивните хитрости на духовната бременност. Да позволя на някоя _чужда_ мисъл тайно да се покатери през стената?... А това означава да четеш... След добре свършената работа следва почивката — моля, заповядайте, любезни, приятни и разумни книги! Могат ли тия книги да бъдат немски? За половин година само веднъж се улових с хубава книга в ръка. И знаете ли коя? Една отлична студия на Виктор Брохард, _Les Sceptiques Grecs_ /Гръцките скептици/, където великолепно бе използвал и моята книга за Лаерций. Скептиците са единствените _достойни за уважение_ лица в този дву-, три-, че и петсмислен философски народ... А иначе обикновено посягам към едни и същи книги, малко на брой, които за мен са _доказани_. Изглежда не ми е свойствено да чета много и различни неща, една читалня ме влудява. Също не е в стила ми да обичам много, да обичам различни неща. Внимание! — дори враждебността към новите книги при мен означава „толерантност“, _largeur de coeur_ /великодушие/, друг вид „любов към ближния“... Има няколко по-стари френски писатели, към които винаги се връщам — аз вярвам само на френското образование и смятам за недоразумение всичко останало, което в Европа наричат по този начин, особено немското. Малкото случаи на висока образованост, които съм срещал в Германия, са от френски произход — преди всичко госпожа Козима Вагнер, може би най-финия усет по отношение на вкуса, който някога съм долавял. Това, че не чета, а _обичам_ Паскал като жертва на християнството — убит бавно — първо телесно, после — психологически, това, че, (кой знае?) — притежавам в духа си нещо от необуздаността на Монтен, — а може би и в тялото си — това, че моята артистична наклонност предпочита Молиер, Корней и Расин пред опустошителния гений на Шекспир — всички тия неща не изключват възможността и най-последните французи да ми бъдат приятна компания. Не виждам друго столетие в историята, в което да са се събрали толкова много любопитни и едновременно деликатни психолози, както през настоящето в Париж: бих назвал само някои — господата Пол Бурже, Пиер Люти, Анатоли Франс, Жюл Ламетри — или да вземем едни от силната раса — истинският латинец Ги дьо Мопасан, когото особено харесвам... Между нас казано, дори

изваждам от _тази_ генерация нейните учители, лошо повлияни или направо развалени от немската философия (например господин Иполит Тен от Хегел, комуто французинът дължи своето недоразумение за великите хора и великите епохи). Германия _разваля_ всяка култура, до която се докосне. Едва войната „спаси“ френския дух... Стендал — една от най-красивите случайности в живота ми, защото всичко епохално ми се е откривало случайно, а не по препоръка — притежава неограничено око на психолог, възхитителен фактологически похват, веднага загатващ за близостта на великия факт — _Наполеон_. Накрая — _най-честният_ атеист — нещо не толкова често срещано във Франция — _Проспер Мериме_... Вероятно аз самият мъничко завиждам на Стендал... Той ми отне най-хубавия атеистичен анекдот, който щях да разкажа: „Единственото извинение на бог е, че той не съществува“... Самият аз казах някъде: „Кое е най-голямото възражение срещу действителността до днес? Бог!...“

(4)

За мен най-великият лирик е _Хайнрих Хайне_. Напразно търся из богатството на хилядолетията толкова сладостна и страдна музика. Той притежаваше такава божествена ирония, без която не бих си представил съвършенството — оценявам хората и расите по това, доколко те не правят разлика между бог и сатир! А как владее той всичко немско! Един ден ще кажат, че Хайне и аз сме първите артисти в немския език — чудовищно далеч от онова, което са направили с езика обикновените немци. Вероятно съм дълбоко сроден на _Байроновия_ Манфред: подобни пропасти открих у себе си — още тринадесет годишен бях узрял за тази творба. Мълчаливо, но строго бих погледнал онези, които в присъствието на Манфред биха споменали Фауст. По отношение на всяко понятие за „великото“ немците са просто _неспособни_ — доказателство е Шуман. Инстинктивно протестирам срещу този сладникав саксонец, създал антиувертюрата на Манфред, за която Ханс фон Бюлов твърди, че не е виждал друго подобно нещо върху нотен лист — това било истинско изнасилване. Ако потърся своята висша формула за _Шекспир_, стигам само до откритието на неговия замисъл за образа на Цезар. Подобно нещо нито се научава, нито се отгатва — тук или си, или не си. Великият поет черпи _само_ от своята реалност, докато накрая вече сам не издържа собствената си творба... Когато хвърля поглед към Заратустра, половин час се разхожда насам-натам из стаята, неспособен да сдържа сълзите си. Не познавам по-сърцераздиращо четиво от Шекспир — какво ли трябва да е сполетяло този човек, за да има нужда да се превърне в палячо? Може ли да бъде _разбран_ Хамлет? Не колебанието, а _сигурността_ е онова, което влудява... Но за това трябва да си дълбок — да си пропад, да си философ — за да почувстваш... Ние всички _се_ страхуваме_ от истината. И нещо, в което съм инстинктивно сигурен — прародителят на тази неприветлива и самоизмъчваща се литература е лорд Бейкън — какво _ме_ интересува достойният за съжаление брътвеж на американските глупци! Силата за визуално възприемане на най-могъщата реалност не само понася мощта на делото, чудовищността и престъплението — _самата_ тя е тяхна предпоставка_. Дълго време не знаехме нищо за лорд Бейкън, първият реалист в истинския смисъл на думата, да разберем _каво_ е направил, _каво_ е искал, _каво_ е преживял. И по дяволите, господа критици! Ако бях издал Заратустра под чуждо име, например от името на Рихард Вагнер,

нямаше да ви стигнат и две хилядолетия да отгатнете, че авторът на „Човешко, твърде човешко“ и ясновидецът от Заратустра са едно и също лице...

(5)

Когато говоря за почивките в живота си, не мога да не споделя моята благодарност към онова, което най-много ми е помогнало да се разтоварвам. Без съмнение това бяха близките ми отношения с Рихард Вагнер. Не оценявам така високо всички други мои контакти — за нищо на света не бих заменил дните, прекарани в Трибшен — дни на доверие, на веселост и сублимност — на _дълбоки_ мигновения... Не знаей какви други са преживявали с Вагнер, — _нашите_ отношения бяха безоблачни. И тук отново се връщам във Франция — без основание, но с презрителна усмивка към всички вагнерианци, които смятат, че му оказват чест, опитвайки се да го видят подобен на _тях самите_. За мен, който съм чужд на всичко немско и само от близостта си с немци получавам стомашни смущения, докосването ми до Вагнер бе просто първата глътка свободен въздух в живота ми — чувствах го, почитах го като нещо _чуждо_, като противовес, като страстен протест срещу всички „немски добродетели“. Ние, които сме прекарвали детството си в застоялия въздух на 50-те години, по необходимост гледаме песимистично на понятието „немско“ — просто не можем да бъдем други, освен революционери — няма да приемем нищо, начело на което стои някой лицемерен _мърморко_. Безразлично дали е облечен в яркочервено или е намъкнал хусарска униформа... Е! Вагнер бе революционер, затова той избяга от немците... Един истински артист няма в Европа друго отечество, освен Париж — _деликатес_ за всички изкуства — усетът, _нюансът_, психологическата нежност — тия неща се срещат единствено там. Никъде другаде не съществува тази страст в отношението към формата — тази сериозност към *par mise en scene* /инсценирането/ — това е парижката сериозност *par excellence*. В Германия нямат и понятие за чудовищната амбиция, скрита в душата на парижкия артист. Немецът е добродушен — Вагнер не бе такъв... Но аз говорих достатъчно в „Отвъд добро и зло“ за това — към какво принадлежи Вагнер и кои са неговите най-близки родственици: това е късната френска романтика, ония устремени художници и артисти като Дьолакроа, като Берлиоз — просто болни в същината си, неизлечими, фанатици на _израза_, виртуози във всичко... Кой бе изобщо първият _интелигентен_ привърженик и последовател на Вагнер? Шарл Бодлер — същият, който пръв разбра Дьолакроа, този типичен _декадент_, в когото се припозна целият артистичен род — вероятно Бодлер бе и последният... Онова, което не мога да простя на Вагнер — че умишлено _обърна погледа на немците към произхода им_ — че се свърза с Райха... Там, където се простира Германия, културата _се разлага_...

(6)

Каквото и да казвам — нямаше да издържа младостта си без музиката на Вагнер. Защото бях _осъден_ да бъда немец. Ако искаш да се освободиш от някоя непоносима тежест, необходим ти е хашиш. Е, Вагнер ми бе необходим. Той е _par excellence_ противоотровата за всичко немско — и все пак отрова — не оспорвам... От мига, в който чух един клавирен откъс от Тристан — моите почитания, господин фон Бюлов! — аз бях вече вагнерианец. По-старите трудове на Вагнер оставих настрана — все още много жестоки, много „немски“. И до днес

търся подобно заслепяващо произведение като Тристан — напразно го диря из всички изкуства — което да притежава едновременно тъй зловеща и сладка безкрайност. Всички чудеса на Леонардо да Винчи губят магията си при първите звуци на Тристан. Това произведение е *non plus ultra* Вагнер и единствено Вагнер — в Майстерзингерите и в Пръстена той търсеше отмора от него. Да оздравееш — това за една натура като Вагнер е *отстъпление*... Просто смятам за неоченимо щастие факта, че съм живял точно по това време и точно между немци, за да *узрея* за тази творба: до там стига и моето психологическо любопитство. — Светът е беден за оногова, който не е изпитал това „адско блаженство“ — ако ми позволите да употребя тази мистична формула. Мисля, че познавам по-добре от всекиго чудовищното, създадено от Вагнер, ония възхищения, на които бе способен единствено той. Аз, който съм достатъчно силен, за да приема най-съмнителното и опасното като предимство и чрез него да увеличи мощта си — смятам Вагнер за най-големия Свой благодетел. Онова, в което сме сродни, в което сме единни и което сме преживели дълбоко и страстно като хора от настоящия век, завинаги ще свърже имената ни; и както Вагнер е едно недоразумение за немците, аз също съм и занапред ще остана подобно недоразумение. Като *начало* са нужни поне два века психологическа и артистична дисциплина, господата германци!... Но това не се навакхва...

(7)

За хора с по-изострени сетива бих добавил още нещо — какво всъщност искам от музиката. Да бъде ведра и дълбока — като октомврийски следобед. Да бъде нежна, прелестна и подла — като мъничка сладка женичка... Никога не бих се съгласил, че един немец *би могъл* да знае що е музика... Най-великите немски музиканти са *чужденци* — славяни, хървати, италианци, холандци — или евреи; а в други случаи са от силната, но вече *измряла* немска раса — като Хайнрих Шютц, Бах и Хендел. Аз все още съм достатъчно поляк, за да отдам остатъка на Шопен; по няколко причини изключвам Вагнеровата идилгия за Зигфрид; може би бих добавил и нещо от Лист, който със своите най-възвишени оркестрови акценти превъзхожда всички музиканти; накрая отдавам признание на всичко, което е израсло отвъд Алпите, т.е. *отсам*... Не искам да намесвам Росини, още по-малко своя музикален юг — музиката на приятеля ми, венецианеца *маестро Пиетро Гости*. А когато говоря за отсам Алпите, аз имам предвид Венеция. Търсейки друга дума за музика, обикновено намирам само Венеция. Не правя разлика между сълзи и музика — познавам щастиято да мисля за юга, макар и не без известен страх.

Стоях на моста неотдавна,
в една кафява нощ.
И в миг долитна песен плавна —
над равнината спяща
тя кротко ромоли.
Гондоли, звуци, светлини,
забулени — изплуваха от мрака —
от тъмни глъбини.
Душата моя — струна, лира,
докосната за миг — запя.
И песен на Гондолиера,

с блажена трепет, се разля.
— Дали я чува други?

(8)

Във всичко това — изборът на храна, местожителство и климат, а също и почивка — се крие инстинктът за самосъхранение, който най-недвусмислено се изразява в чувството за самозащита. Да умееш да не виждаш и да не чуваш много неща, да ги пропускаш край себе си, основна мъдрост и първо доказателство за това, че не си случаен, а избран. Удобна дума за определение на инстинкта за самосъхранение е вкус. Нейният императив отрича не само в ситуациите, където да кажеш да би означавало незаинтересованост или липса на самочувствие, а и там, където желае възможно по-малко „не“. Да се откъснем за малко от онова, което отрицанието изисква винаги и навсякъде. Смисълът на това е, че непрекъснатите отбранителни реакции, дори и най-незначителните, но превърнали се в навик, предизвикват извънредно и напълно излишно изразходване, а оттук и обедняване. Най-голямото ни разпиляване е породено от ежедневните дребни неща. Защитата, недопускането на нещо — това също е форма на раздаване, на отдаване — нека не се заблуждаваме — тя е просто една сила, пропиляна в негативен смисъл. В определена ситуация можеш да бъдеш толкова слаб, че да нямаш възможност за защита. Да приемем, че излизам от дома си и попадам не в тихия аристократичен Турино, а в някой малък немски градец — собственият ми инстинкт ще се опълчи, за да се запази от онова, което се старее да нахлуе от онзи омразен свят в тялото ми. Или пък изведнъж се намеря в някой неголям немски град, където не израства нищо, а отвсякъде е домъкнато и добро, и лошо. Нима в такъв момент няма да настръхна като таралеж? Но да имаш бодли — това е прахосничество, двоен лукс — когато вместо това можеш да бъдеш с щедра ръка...

Друга една мъдрост и чувство за самозащита се състои в това, да се разбира възможно по-рядко и да се избягват ония състояния и отношения, при които си задължен, просто си осъден да се откажеш от свободата си, от инициативата си, когато трябва само да реагираш. Доказателство за това е отношението към книгите — защото онзи, който прелиства непрекъснато (за един филолог това може да стигне до 200 тома дневно), накрая губи възможността си да мисли. Ако не прелиства — не мисли. Всъщност той не реагира на дразненето (примерно прочетена мисъл) защото мисли, а той просто отговаря на тази мисъл. Така ученият употребява цялата си мисловна дейност в потвърждение или отрицание на вече казаното, на вече мисленото — самият той повече не мисли... Инстинктът за самосъхранение у него е закърнял, атрофирал — в противен случай той би се съпротивлявал на книгите. Ученият е декадент. С очите си съм виждал надарени, богати и свободно изградени натури, които от прекомерно много четене още на тридесет години са като кибритени клечки — трябва да ги драснеш, за да светнат, „да родят“ някоя мисъл. В ранна утрин, пред свежестта и силата на настъпващия ден, пред изгрева — да четеш книга — това аз наричам порочно!

(9)

На това място вече не можем да заобиколим въпроса _как се става такъв, какъвто си_. По този начин докосвам върха в изкуството на самозащитата — _егоизма_. Ако приемем, че предопределението, _съдбовността_ на задачата ти, далеч надхвърлят средната мярка на твоите възможности, то за теб няма по-голяма опасност от това — да се сблъскаш с тази задача. От тази гледна точка _грешките в живота_ имат своя смисъл и стойност — временните колебания, отклонения, „отстъпления“, наличието на сериозен подход към други задачи, които те _отклоняват от задачата ти_, — те също имат своята роля. Тук се появява една бих казал висша мъдрост: където максимата *noske te ipsum* /познай себе си/ би била рецепта за упадък, там самозабравата, _самозаблудата_, самоподценяването и самоограничението стават разумни. Ако се изразим морално — любовта към ближния, животът за другите и за друго _може_ да стане предпазна мярка, да изрази висша самостоятелност и егоизъм. Това, че в случая заставам на страната на безкористния подтик против моите правила и убеждения, е изключение, този подтик подхранва _егоизма_ и _самодисциплината_. Необходимо е да запазиш повърхността на съзнанието си — защото то е само повърхност — чиста от всякакви императиви. Предпазливост пред големите приказки и пред великите етюди! Въпреки някои твърдения е глупост да се приеме, че инстинктът сам, отрано, „разбира сам себе си“. През всичкото това време той е непрекъснато под влияние на нарастващата и навлизаща все по-дълбоко „организираща“, „господстваща“ идея — тя започва да заповядва, да те _връща_ от страничните пътища, по които си решил да се отклониш, тя подготвя _отделни_ качества, веднъж вече доказали се като задължителни по пътя към цялото; тя определя порядъка на всичко далеч преди да е посочена, да е спомената дори, каквато и да е „задача“, „цел“ и „смисъл“. Гледан от тази страна, животът ми е просто великолепен. Задачата _преоценка на всички ценности_ вероятно би изисквала повече способности, отколкото са присъщи на отделен човек — и особено противоречиви способности, които обаче не си пречат взаимно, не се унищожават. Подреждане на способностите „по ранг“, дистанция, изкуство „да разделиш, без да породис вражда“, чудовищна многостранност — но не и хаос — това са предпоставките, дългият и индивидуален труд в изкуството на моя инстинкт. Неговата _висша закрила_ се оказва толкова силна, че дори и не предполагам онова, което расте у мен — всички мои способности просто _избликнаха_ изведнъж в пълната си зрялост и съвършенство. Изобщо не си спомням някога да съм изпитвал затруднения — в моя живот няма и следа от _борба_ — аз съм пълна противоположност на героичната натура. Да „искам“ нещо, да „се стремя“ към нещо, да имам „цел“, „желание“ — всички тия неща не познавам от собствен опит. Още сега, когато гледам бъдещето си — едно _далечно_ бъдеще — го виждам като спокойно море — никакво изискване не го вълнува. Изобщо не желая нещо да се променя — най-малкото да се променям аз самият. Но винаги съм живял _така_. Никога не съм пожелавал нещо... Кой друг би казал, че на четиридесет и четири години не се е стремил към _чест, жени, пари_... Не че съм нямал тези неща... Така един ден станах университетски професор — никога не съм го допускал, защото бях само на двадесет и четири години. По същия начин две години по-късно станах филолог — в смисъл, че _първата_ ми филологическа работа, изобщо моето „начало“, бе издадена от моя професор Ричл в списанието му „Рейнски музей“. (Споменавам името на _Ричл_ с почит — единственият гениален учен, когото съм виждал. Той притежаваше оная приятна поквара, отличаваща нас, тюрингите, и която прави дори и един немец симпатичен — ние сами избираме

страничните пътища в търсене на истината. С тези думи не искам да подценя и моя земляк, умния Леополд фон Ранке. /Леополд фон Ранке (1795 — 1886), немски историк. Защищавал тезата, че историците не трябва да насочват, а само да показват всичко „така, както е било“/)

(10)

Ще попитате — защо ви разказвам тия незначителни неща — не е ли жалко, когато животът ми е определен за такива значителни дела? Отговарям — тези дреболии — изхранване, местожителство, почивка, цялата каузистика на егоизма — са по-важни от всички други понятия, които приемахме за важни досега. Оттук нататък трябва да започнем да се учим отново. Онова, което до днес е обсебвало ума на човечеството, не са никакви реалности, а само представи или направо лъжи — лъжи, породени от злия инстинкт на болните, в най-дълбокия смисъл вредни натури — измислили понятията „бог“, „душа“, „добродетел“, „грях“, „отвъдно“, „истина“, „вечен живот“... Но в тия лъжи е търсена същината, величието на човешката природа, нейната „божественост“... Всички въпроси, свързани с политиката, с обществения живот и строй, с възпитанието, са в основата си фалшифицирани чрез гореизброените понятия, така че най-вредните личности са смятани за велики, а „дребните“ неща, искам да кажа „основата“ на живота, са били презирани... Ако се сравня с хората, които досега са били смятани за първи, разликата ще бъде повече от очевидна. Аз изобщо не причислявам тези „първенци“ към човечеството — за мен те са негова противоположност, болни изроди, обладаващи отмъстителни инстинкти — те са просто неизличими антихора, които си отмъщават на живота... Аз бих желал да бъде тяхна антитеза — моята привилегия е, че притежавам всички признаци на здравия инстинкт. При мен не съществува никаква болнаост — не съм бил болен дори и в периода на най-тежка болест, напразно ще търсите у мен чертите на фанатизма. В нито един миг от живота ми няма да срещнете неумерено или патетично държане. Патосът на етюда не принадлежи на великото, онзи, който се нуждае от етюди, е фалшив... Бъдете предпазливи с всички живописни хора! Животът ми е бил най-лек тогава, когато е изисквал от мен най-трудни неща! Който ме е виждал през онази есен, когато вършех без почивка най-първостепенни неща, неотдаващи се другиму — той не би забелязал у мен напрежение, а по-скоро свежест, веселост. Никога храната не ми е била тъй вкусна и сънят — толкова здрав. Не познавам по-висше средство за разрешаване на важни задачи от играта — тя, като признак на величие, е извънредно важна предпоставка. Дори минималният натиск, принудата и лошото настроение не са присъщи на човека, те вредят на неговия труд, на творбите му!... Човек не трябва да има нерви... Да страдаш от самота не е естествен протест — лично аз много по-често съм бил сполетяван от „множеството“, от липсата на самота... Още в абсурдно ранна възраст, едва седемгодишен, вече знаех, че човешките слова не се отнасят за мен — но някой да ме е виждал унил по тая причина? И днес притежавам разбиране и търпение към всекиго, просто награждавам невежите, към никого не изпитвам високомерие или тайно презрение. Онзи, когото презирам, отгатва моето отношение — просто самото ми присъствие хвърля в ярост всичко, в чийто жили тече отровна кръв, самото ми съществуване го вбесява. Формулата ми за човешкото величие е amor fati /съдбовност/: не можеш да искаш да бъдеш друг, нито преди, нито след, нито във вечността. Не само трябва да се съгласиш, не само да изтърпиш необходимото

— целият идеализъм е заблуда пред необходимостта — просто трябва да го _обичаш_...

Защо пиша толкова хубави книги

(1)

Аз съм само едната страна на нещата — другата са моите писания. Най-напред ще разгледам въпроса за разбирането и неразбирането им. И то бегло, както и подобава, защото още не _им_ е дошло времето. Самият аз не принадлежа на съвременността — някои ги издават едва след смъртта им. Един ден ще бъде необходима институция за преподаване на онова, което аз считам днес за необходимо — ще учат _как_ се живее — а вероятно ще има катедра за интерпретиране на Заратустра. Но би било пълно недоразумение да очаквам днес ухо или _ръка за моите истини_ — това, че днес не ме чуват и не разбират една едничка моя дума — ми се вижда не само понятно, а дори правилно. Не искам да ме бъркате с някого — това означава и аз самият да не се вземам за друг! Отново ще кажа — малко неща от живота ми издават някаква „зла воля“ против мен, и към творбите не съм усетил злонамереност. Напротив — отношението към тях издава _пълна глупост_! За някой навярно е голямо самоотличие да прочете моя книга... Когато веднъж упрекнах д-р Хайнрих фон Щайн за това, че не е разбрал и думица от Заратустра, добавих, че това е понятно: да разбереш и две изречения от нея означава да я _преживееш_, да се изкачиш по-високо от смъртните, много над постигнатото от „модерния“ човек. Как бих могъл с моето чувство за дистанция дори да поискам да бъда прочетен от „модерните“, които са ми познати до болка? Триумфът ми се състои в противоположното на онова, което бе Шопенхауер — казвам: *non legor, non legar* /няма да съм четен, няма да бъда четен/... Не подценявам удоволствието, което ми е доставило _невинното отричане_ на моите писания. Това лято, когато с моята трудносмилаема литература се помъчих да наруша спокойствието на останалия писателски свят, един професор по литература от Берлинския университет ми заяви доброжелателно, че би било добре да използвам по-различна форма — подобни неща _не би чел_ никой. И все пак не в Германия, а в Швейцария бяха двата екстремни случая. Съчинението на д-р Видман върху „Отвъд доброто и злото“, отпечатано в „Бунд“ под заглавие „Опасната книга на Ницше“, както и публикувания пак там от г-н Шпителер „Общ преглед“ на творчеството ми са един максимум в досегашния ми живот — просто не бих искал да уточнявам какъв... Последният разглеждаше Заратустра като _упражнение по висша стилистика_ с изричната препоръка да се погрижа по-нататък и за съдържанието; д-р Видман изрази уважението си към смелостта ми да отрека всички почтени чувства. Всяко изречение, макар и случайно, бе поднесено с учудваща за мен последователност — като резултат истината бе поставена просто „с главата надолу“ — не оставаше нищо друго, освен да се „преоценят ценностите“, да се улучи същината. Затова се опитвам да дам разяснения. Мисля, че никой не може да извлече от нещата, в това число и от книгите, повече, отколкото знае. Ако нямаш достъп до известни преживявания, не си в състояние да ги разбереш. Нека да вземем един извънреден случай — да речем, че в някоя книга се разказва за неща, които са просто извън възможностите на обикновения и дори на редкия опит — че тя съдържа просто _първата реч_ за цяла поредица нови познания. В такива случаи хората просто

не чуват нищо — оттук и акустичното заблуждение — там където не се чува нищо, там няма нищо... В това се състои стойността, ако щете оригиналността на моя опит. Онзи, който смята, че е разбрал нещичко от мен, ме е възприел съобразно собствената си представа — и нерядко ме е възприел погрешно — например ме е взел за „идеалист“; а пък друг, който изобщо не ме е разбрал, смята, че не заслужавам внимание. Сврѣхчовекът, окачествяващ един тип на висше съвършенство, противоположен на „модерния“, на „добрия“ човек, на християнина и останалите нихилисти — е понятие, което в устата на унищожителя на морала Заратустра определено навежда на размисъл — но наивността и простодушието почти винаги са приемали обратния смисъл на изразените от него стойности — „идеализиран тип“, „полусветец“, „полугений“... Едно друго учено добиче само стана причина да се усъмня в дарвинизма — защото авторът на иронично отхвърления от мен „Героичен култ“, онзи несъзнателен фалшификатор Карлайл /Томас Карлайл (1795–1881). Английски писател, допринесъл много за разпространението на немския дух в Англия/, бе разкрит именно там. Когато му прошепнах, че би трябвало да се огледа по-скоро за един Чезаре Борджия, отколкото за Парсифал, той просто не повярва на ушите си. Това, че не съм любопитен към обсъжданията на книгите си, особено във вестниците, нека ми бъде простено. Приятелите ми познават тази моя черта и избягват коментарите. Един особен случай ми разкри всички чужди грехове, отнасящи се до една единствена моя книга — „Отвъд доброто и злото“ — наложи ми се дори да направя пояснение. Ще повярвате ли, че пруският „Националцайтунг“ (тук признавам чистосърдечно, че чета само Journal de debats) е приел напълно сериозно книгата като „изразител на епохата“, като истинска юнкерска философия, за каквато дори и „Кройццайтунг“ нямал смелостта...

(2)

Всичко, казано дотук, се отнасяше до немците — защото иначе навсякъде имам читатели — обикновено изтъкнати, избрани интелегенти, възпитани с високи изисквания и чувство за отговорност, между тях и истински гении. Във Виена, Петербург, Копенхаген, Париж, Ню Йорк — навсякъде ме познават — само не и в Германия, тази безкрайна европейска равнина... Признавам, че се радвам за онези, които не са ме чели, които не са чували както името ми, така и думата философия — но когато дойде, тук, в Торино — всяко лице се изпълва с доволство при среща с мен... Най-много ме ласкае, че гърбавите бабички дълго се суетят, докато ми изберат най-сладкото грозде... Дотам трябва да бъдеш философ... Ненаправно наричат поляците „славянски французи“. Една рускиня никога не би се поколебала да определи към кого принадлежа. Тържествеността не ми се удава, докарвам го най-много до смущение... Да мисля и да чувствам на немски — мога, но това ми е сврѣх силите... Старият ми учител Ричл дори твърдеше, че и филологическите си трудове изграждам като парижки романист — в абсурдно напрежение. А и в самия Париж се удивляват на toutes mes audaces et finesses /моята дързост и финес/ — изразът е на господин Тен — страхувам се, че и във висшите форми на дитирамбата у мен се усеща един солен привкус, който ги предпазва от това, да станат „глупави“, искам да кажа „немски“ — и той е esprit /духовността/... Не мога иначе. Да ми помага Господ! Амин! Всички ние знаем — а някои отлично! — какво е магаре. Е, мога да твърдя за себе си, че имам най-късите уши /в смисъл на остър слух/. Това за жените е

много вълнуващо — изглежда те чувстват, че безкрайно добре ги разбирам! Аз съм _par excellence_ анти-магаре, като същевременно съм световен исторически звяр — аз съм, казано на гръцки, а и не само на гръцки — _антихристиянин_...

(3)

До известна степен познавам привилегиите си като писател — някои случаи свидетелстват, че навикналият на творчеството ми може да си повреди вкуса. След мен другите книги вече се понасят трудно, особено философските. Навлизането в този свят на изисканото и деликатното е едно особено отличие — не трябва да си немец — това е и награда, която трябва сам да си извоюваш. Един човек, сроден на мен във _величието_ на волята, ще изживее при сблъсък с моите писания истински екстаз — защото аз слизам от висоти, където не стигат и птиците, познавам пропасти, в които не е стъпвал човешки крак. Казвали са ми, че е просто невъзможно да оставиш моя книга — бил съм способен да нарушавам и съня... Няма по-горди и едновременно с това по-рафинирани книги — понякога те достигат до най-висшето, което съществува на земята — до цинизма — трябва да ги завладяваш както с най-нежна милувка, така и с юмруци. Веднъж завинаги е премахната всякаква душевна мекушавост, всякаква диспепсия; трябва да имаш не нерви, а жизнено тяло. Изключват се не само нищетата и колебанието — това се отнася повече за страхливостта, нечистоплътността в духовен смисъл, за скритата омраза и чувството за мъст — една моя дума просто прогонва лошите инстинкти. Много от роднините си използвам като опитни животни — върху техните реакции изпробвам коренно различни влияния — и това все чрез моите трудове. Докато онези, които не желаят да имат нищо общо с произведенията ми, особено т.нар. мои приятели, не се ангажират с мнение: желаят ми щастие, да работя „все така“ — има напредък дори във веселостта на тона... Напълно покварените духове, „добрите души“, изцяло излъганите — те изобщо не знаят как да се захванат с книгите ми — и вследствие на това ги смятат _недостойни_ за себе си — с последователността на всяка „добра душа“. Между познатите ми се срещат и добичета — истински „немци“, които ме убеждават, че не винаги са на моето мнение, а само понякога... Това го чух дори за Заратустра... При това за мен всеки феминизъм у хората — и у мъжа — е чиста глупост — просто край — не трябва изобщо да прекрачваме прага на тоя лабиринт от превратни разбирания и убеждения. Човек не трябва вечно да се чувства предпазен, той трябва да носи твърдостта на навиците си и чрез тях да проумява и по-твърди истини. Ако си представя как би изглеждал съвършеният читател, той винаги ми прилича на силен и любопитен звяр — гъвкав, весел, предпазлив — роден търсач на приключения, откривател. И накрая — не мога да се изразя по-добре от Заратустра — _кому_ разказва той своята загадка?

Към вас, храбри търсачи и откриватели, към всеки, дръзнал да се впусне в страшното море, изкусно водейки платната.

Към вас, опиянени от загадката, щастливи в сумрака на неизвестното, с души и флейти — от всяка безизходна бездна мамени.

— Защото вие не слепешком опипвате и боязливо, а онова — от вас вече отгатнато — омразно е вам всекиму да разкриете...

(4)

Тук искам да кажа няколко думи и за моето _изкуство на стила — да споделиш _едно състояние, едно вътрешно патетично напрежение, да го изразиш със знаците и съответното им темпо — в това е смисълът на всеки стил — и ако приемем, че при мен броят на вътрешните състояния с цялата им многостранност е огромен — което означава и притежание на множество стилкови възможности — значи у мен се съдържа и цялото богатство на стилвата палитра, известна на човечеството. Един стил _е добър_, когато прави съпричастно всяко вътрешно състояние, когато не греши в символите и знаците, в темпото им, _в жестовете_ — твърдя, че всички закони за даден период са всъщност изкуство на жеста. В това отношение притежавам безпогрешен инстинкт. Добър стил _сам за себе си_ — това е чиста глупост, просто „идеализъм“, нещо като „красивото е себе си“, като „доброто в себе си“, като „нещото _в себе си_“... И все пак предполагам, че съществуват уши, способни да възприемат един такъв патос, който _може_ да споделя. Например тях търси моят Заратустра — бедният! — още дълго няма да ги открие по света. Трябва да си на _нивото на нещото_, за да можеш да го оцениш. В този смисъл едва ли ще се намери някой, който да разбере _изкуството_, за което става дума, и което се прахосва — защото никой до днес не е прахосвал такива нови, нечувани, недостигнати средства на изкуството. Съмнително бе, дали подобна творба може да се напише на немски език — лично аз преди бих го отрекъл безкомпромисно. Преди мен изобщо не знаеха какво да правят с немския език — и с езика изобщо. Аз пръв открих изкуството на _великия ритъм, на великия стил_ в периодичността като израз на чудовищно въздигане и сгромолясване в сублимните, нечовешки страсти. С една дитирамба, подобна на последните от третата част на Заратустра, Седемте печата, аз се отдалечих на хиляди мили от онова, което дотогава се наричаше „поезия“.

(5)

Това, че от страниците на книгата ми говори един _психолог_, който няма равен на себе си — е вероятно първото прозрение, до което достига прилежният ми читател — един читател, какъвто заслужавам и който ме чете така, както добрите стари филолози четяха Хораций. Изреченията и словата, в които днес дълбоко вярва целият свят — да не говорим за разни псевдофилософи, моралисти, празноглавци и тиквеници — при мен звучат като наивни грешки: както например вярата, че „неегоистично“ и „еогоистично“ са противоположности, докато азът е просто един „висш шемет“, един „идеал“... Няма _нито_ еогоистични, _нито_ неегоистични действия — и двете понятия са психологически безсмислици. Както и това, че „човек се стреми към щастието“. Или че „щастieto е награда за добродетелта“. Или че „удоволствие и неудоволствие са противоположности“. Моралът _фалшифицира_ из основи цялата психология — той я „_премо_ -рализира“, и то дотолкова безобразно, че дори и любовта бе наречена „неегоистична“. Всъщност трябва да си много стабилен, да стоиш страшно здраво на краката си, иначе не би могъл да обичаш. Жените най-добре знаят това — от несамостоятелните, по принцип „обективни“ мъже, те създават онова, което им е угодно... Мога ли все пак да изразя предположението си, че познавам жените? Това е част от моята дионисиева зестра. Кой знае — може би съм първият психолог на вечно-женското. Всички жени ме обичат — позната история — освен нещастничките, „еманципираните“, при които способността да имат деца е закърняла. За щастие аз не желая да се оставя да ме разкъсат —

защото съвършената жена, когато обича, разкъсва... Познавам добре тия любвеобилни менади... Какви опасни и коварни малки хищници! И при това толкова приятни... Една малка женичка, в желанието си да отмъсти, би преобърнала съдбата, би намерила сили да я надбяга... Жената е неизразимо по-зла и по-хитра от мъжа — а женската доброта е вече форма на израждане... При всички „добри души“ в основата стои някаква физиологическа неуредица — не се доизказвам, за да не стана меди-циничен /Игра на думи — в немския ако думата „медицински“ се раздели с тире, значението става „меди-циничен“. В случая Ницше иронизира възможността да навлезе в специална област или да се изрази цинично.../ Този отчаян спазъм за равноправие е направо болестен симптом — това е ясно за всеки лекар. Жената, колкото е по-истинска, се бори със зъби и нокти против правата изобщо — защото под формата на вечната борба между половете природата отдавна ѝ е отредила първенството... Чуйте, ако можете, моята дефиниция за любовта — защото тя е нещо достойно за философско разглеждане. Любов — нейно средство е войната, а основа — смъртната вражда между половете. Чухте ли моя отговор на въпроса „Как можеш да _спасиш_ една жена?“ — Правиш ѝ дете. „Мъжът е за жената средство, целта е винаги детето.“ Тъй рече Заратустра /Тъй рече Заратустра, Речите на Заратустра, За стари и млади женички. Превод Жана Николова-Гълъбова./ „Еманципацията на жената“ — това е инстинктивната омраза на _неудачната_, това е опълчване на негодните за раждане жени против сполучливото, успешното — а тази борба срещу мъжа е просто едно лъжливо средство, прикритие, тактика. Издигайки се към онова „жената в себе си“, към „висшата жена“, „жената-идеалистка“, те просто искат да _снизят_ общото ниво на жената и женското — за това няма по-сигурни средства от гимназиалното образование, панталоните и политическото право. В основата си еманципираните са _анархистки_ в света на вечно женското, те са изпадналите, чийто най-долен инстинкт е отмъщението... Една категория най-зъл идеализъм, — проявяващ се и при мъжете, както при типичната стара девственица Хенрик Ибсен — си поставя най-съвестно за цел да _отрови_ половата любов — и то в нейната най-вътрешна природа... И за да не оставя капчица съмнение както в повърхностното, така и в сериозното разбиране на този въпрос, ще спомена още нещо от моралния ми кодекс против тоя _порок_ — а с думата _порок_ определям и същевременно се опълчвам срещу всяка анти-природа, за любителите на красиви думи — на идеализма. И така: „Проповедите за целомъдрие са открито подстрекателство към анти-природното. Всяко презиране на половото общуване, всяко негово омърсяване с понятието «нечисто» е престъпление срещу живота — то е истинският грях срещу святостта на живота.“

(6)

За да се изясня пред вас като психолог, ви предлагам един любопитен къс психология, взет от „Отвъд добро и зло“. Впрочем забранявам всякакви предположения относно личността на по-долу описания. „Геният на сърцето, носещ в себе си великото, изкусител божи и роден обаятел на съвести, чийто глас умело се впуска в дълбините на душата, а в погледа и словото му скрита е съблазън и който майстор е в това, да осветява — и то не себе си, а онова, което е за следващите го усилието в _повече_, за да се трупат и нататък те около му и все по-вътрешно и себеубедено да го следват... Геният на сърцето, пред който крясъкът, себедоволството притихват, и който научава ги да слушат, който

огрубелите души изглажда, предложил им копнеж нов да изпитат — смирени във безкрайно огледало да отразяват висините на небето... Геният на сърцето, който приучава ръката на простака в грациозност, който на други ценното открива — отколе там забравено и скрито, изпод леда изравя той ведрото, препълнено със доброта и сладост, който е вълшебна пръчица, превръщаща във злато зърното, от стари времена погребано под тинята... Геният на сърцето, чието докосване обогатява всекиго да бъде той не от благосклонност стреснат, не уж щастлив — а влачещ добрината чужда — а истински богат, ощастливен, разпукнат пролетно от полъха на вятъра, стопяващ снеговете — по-малко сигурен, по-нежен и по-крехък, с надежди пълен — нека и безименни, с копнежи пълен, с най-висши стремления, а също и с гнева и недоволството, които вечно придружават отлива...“

РАЖДАНЕТО НА ТРАГЕДИЯТА

— 1 —

За да бъдем справедливи към „Раждането на трагедията“ (1872), е необходимо да забравим някои неща. Произведението въздействаше и просто заслепяваше с онова, което по принцип бе погрешно в него — със своето практическо изследване относно евентуалното разглеждане на Вагнерианството като симптом на възход. Точно поради това произведението е събитие в живота на Вагнер: от тук нататък на него се възлагат големи надежди. И днес, при определени обстоятелства, най-вече във връзка с Парсифал, ми задават въпроса: как съм могъл да имам такова високо мнение относно културната стойност на това движение. Творбата често бе цитирана като „възраждане на трагедията от духа на музиката“ — просто хората са имали слух само за новата формула на изкуството, намеренията и задачата на Вагнер — и поради това не са чули същественото. Точното заглавие би било „Единство и песимизъм“ — поука за това, как гърците са се справили с песимизма, с какво са го преодолели... Именно трагедията доказва, че гърците не са били песимисти — Шопенхауер греши тук, както впрочем и навсякъде. Разглеждано непредубедено, „Раждането на трагедията“ е просто ненавреме появило се произведение — не е за вярване, че то бе започнато сред тътена на битката при Вьорт. Тези проблеми премислях в студените септемврийски нощи пред стените на Мец, когато служех в лазарета — човек направо би помислил, че тези редове са поне петдесет години по-стари. Произведението е политически индиферентно — „не-немско“, както бихме се изразили днес — то вони отблъскващо хегелиански и леко ухае на погребалния шопенхауеров парфюм. Една „идея“ — за противопоставянето на „дионисиевото“ и „аполоновото“, преведена на метафизичен език — и самата история като развитие на тази „идея“ — е издигната в трагедията като противоположност на единството. От тази гледна точка тук са противопоставени неща, които никога не са се срещали лице в лице — сега те са осветени и разбрани поотделно... Например операта и революцията... Разбирането, осмислянето на Дионисиевия феномен при гърците се крие в две решаващи новости, разгледани в книгата: едното е първичната психология, което е коренът на цялото гръцко изкуство. Второто е вникването и изясняването на Сократизма — Сократ, разгледан като оръдие на гръцкото разложение и за пръв път разпознат като типичен декадент. „Разумността“ против инстинкта. „Разумността“ на всяка цена — разгледана

като опасна сила, погребваща живота. Цялата книга е едно дълбоко и враждебно мълчание за християнството. То не е нито „аполоново“, нито „дионисиево“, то отрича всички естетически ценности — единствените ценности, които „Раждането на трагедията“ признава и утвърждава. Християнството е в най-дълбок смисъл nihilистично, докато дионисиевият символ достига пределните граници на утвърждаването. За християнските проповедници все пак е загатнато — като за „коварни гномове“, като за „подмолното“...

— 2 —

Това начало е извънредно забележително. Същината на моя опит е в това, че открих единственото сходство в историята — с което пръв разбрах прекрасния феномен на дионисиевото. А разобличавайки Сократ като декадент, неопровержимо доказах, че сигурността на психологическия ми похват не е и най-малко заплашена от опасността на която и да е морална идиосинক্রазия. Посочването на морала като симптом на декадентството е една новост, една първостепенна безпримерност в историята на познанието. С тези две открития се издигнах високо над глупавия брътвеж за оптимизма contra песимизма. Аз пръв прозрях истинското противоречие — изроденият инстинкт, подмолно притаил жаждата си за отмъщение към живота (християнството, философията на Шопенхауер и донякъде тази на Платон, както и целият „идеализъм“ като съвсем типична форма) — и формулата на висшето утвърждаване, родена от изобилието и свръхизобилието, едно да без всякакви предразсъдъци, отправено към мъката, към вината, към всичко дискусивно, към всичко чуждо на действителността... Това последно, весело и спонтанно да, отправено към живота, не е само най-висш възглед, а същевременно и най-дълбокият, най-строго потвърден и поддържан от науката и истината. Формите на съществуване, отречени от християнските и другите nihilисти, стоят на ценностната стълбица безкрайно по-високо от онова, което декадентските инстинкти утвърждават. За да се разбере това, е необходима смелост, а като нейно условие — и излишък на сила — защото смелостта може да стигне единствено докъдето ѝ позволява силата — според мярата си за сила тя се доближава до истината. За силните познанието и утвърждаването на реалността са точно такава необходимост, каквато са за слабите страхът и проклятието над реалността — „идеалът“... Слабите не могат да опознаят — декадентите се нуждаят от лъжата — тя е тяхно условие за съществуване. Онзи, които не само разбере думата „дионисиево“, а който разбере и себе си в нея, — не се нуждае от отричането на Платон, на християнството или на Шопенхауер — той вече подушва разложението...

— 3 —

Доколко съм открил и изяснил понятието „трагично“, а също и крайното познание за психологията на трагедията, може да се прочете в Залезът на боговете. — „Утвърждаването на живота и в най-страшните и трудни проблеми; на волята за живот, която жертва своите най-висши типове, за да задоволи собствената си неизтощимост — това аз нарекох дионисиево, в него открих моста към психологията на трагическия поет... Не да се освободиш от страха и състраданието, не да се пречистиш от някакъв опасен афект чрез несдържано разтоварване — както смяташе Аристотел, а преодолявайки болката и

състраданието ще изпиташ върховното удовлетворение от това — да се отъждествиш с раждането — онова удовлетворение, съдържащо и _удоволствието от унищожението_...“ В този смисъл имам правото да се смятам за първия _трагически философ_ — това ще рече пълна противоположност и антипод на песимистичния философ. Преди мен не съществува превръщането на дионисиевото във философски патос — липсва _трагическата мъдрост_ — напразно съм я търсил у най-великите гръцки философи, живеели два века преди Сократ. Остана ми едно колебание към _Хераклит_, в чието присъствие се чувствам по-приятно, отколкото с другите. Утвърждаването на отмирането и _унищожението_, което е решаващо в дионисиевата философия; утвърждаването на противоречията и войната, утвърждаването на _бъдното_ дори при радикално отхвърляне на _действителността_ — ето тук може да се долови онова, което е в природата ми. Учението за „вечното връщане“ — ще рече безусловният и безкрайно повтарящ се кръговрат на нещата — това учение на Заратустра — може да е било проповядвано още от Хераклит. В свещената Стоа, която свързваме предимно с неговото име, се съдържат някои признаци за това.

— 4 —

От тези писания говори една чудовищна надежда. Всъщност аз нямам никакво основание да изоставя надеждите си за едно дионисиєво бъдеще на музиката. Ако избързаме с един век, ще установим, че моят атентат е насочен срещу продължаващото вече две хилядолетия оскверняване на човечеството, срещу антиприродата. Онази нова жизнеутвърждаваща сила, която поема в ръце великата задача за извършване на висша селекция, включително и безмилостно унищожаване на всичко изродено и паразитно, ще върне на света _необходимото пълнокръвие на живота_, от което трябва да покълне и израсте дионисиєвото състояние. Предричам _трагическа епоха_: висшето жизнеутвърждаващо изкуство — трагедията — ще се възроди тогава, когато човечеството приеме съзнателно най-жестоките, но неизбежни войни, _без да страда от това_... Като психолог имам право да добавя, че онова, което съм чул на младини във вагнеровата музика, няма нищо общо с Вагнер, че когато описвам дионисиєвата музика, описвам _онова_, което аз съм чул, че инстинктивно трябва да превода и преобразя всичко на езика на новия дух, който нося в себе си. Доказателство за това, _толкова силно, колкото би могло да бъде едно доказателство_, е съчинението ми „Вагнер в Байройт“: при всички психологически неща от решаващо значение говоря единствено за себе си — навсякъде, където в текста е употребено името на Вагнер, може без уговорки да се постави моето или това на Заратустра. Образът на художника на _дителиамбата_ е изцяло образ на предишния ми живот — обрисован с мощна дълбочина, без дори и за миг да се докосва до Вагнеровата реалност. Самият Вагнер имаше понятие за това — той не се припозна в съчинението ми. В този смисъл „мисълта за Байройт“ се превърна в нещо, което не е загадка за познавачите на Заратустра — в онова _велико пладне_, когато избранниците се посвещават на най-висшите задачи — кой знае? Мечтата за един празник, който и аз ще доживея... Патосът на първите страници е световноисторически, _погледът_, за който става дума на седмата страница, е същински поглед на Заратустра. Вагнер, Байройт и цялата немска окаяност са просто един облак, в който се оглежда безкрайният мираж на бъдещето. Всички мои важни

психологически черти са въплътени във Вагнер — едновременното съжителство на най-светли и на съдбоносни сили, волята за власт — каквато никой не е притежавал, безрезервната решителност в областта на духовното, безкрайната сила и воля за учение, която обаче не потиска волята за дело. Всичко в това съчинение е пророческо: близкото възкресение на гръцкия дух, необходимостта от _анти-Александровци_, които отново да _вържат_ веднъж разсечения Гордиев възел на гръцката култура... Тук прозвучава световноисторическият акцент, въвеждащ понятието „трагически възглед“ — изобщо съчинението изобилства от световноисторически акценти. Това е най-страшният обективизъм, който съществува: абсолютното осъзнаване на това, какво съм, се проектира върху някаква случайна реалност — истината ми говореше сякаш от безкрайни дълбини. По-нататък, на стр. 46, с решаваща сигурност и пророчество е описан _стилът_ на Заратустра, а едва ли някой ще сътвори такъв величествен израз на неговия връх — актът на чудовищно пречистване и възвисяване на човечеството, какъвто ще откриете на страниците от 35 до 37.

НЕСВОЕВРЕМЕННИТЕ

— 1 —

И четирите Несвоевременни са по своята същност войнствени. Те доказват, че аз не съм „мечтателният Ханс“, а изтеглянето на шпагата ми доставя удоволствие — при това да се бия с незащитена китка. Първото нападение (1873) бе насочено срещу немското образование, на което още тогава гледах с нескрито презрение. Без смисъл, без съдържание, без цел — просто едно „обществено мнение“. Няма по-коварно недоразумение от вярата, че успехът на немското оръжие се дължи на немското образование — на него отдават дори тяхната победа над Франция... Втората част (1874) осветлява жизненоопасното, разяждащото и тровещото в живота, породено от развитието на съвременната наука — животът боледува сред тези безчовечни зъбчати колела и други механизми, той страда от „безличността“ на работника, от фалшивата икономика на „разделянето на труда“. Загубва се смисълът, а средството на модерната научност — културата — се варваризира... Така разгледан, „историческият смисъл“, гордостта на нашия век, за пръв път е разпознат като болест, като типичен признак на упадъка. В третата и четвъртата части са разгледани два образа на себеоткриването и самовъзпитанието, целящи да ни насочат към по-висше понятие за „култура“, към възстановяване на истинското понятие „култура“ — два абсолютно несвоевременни типа, противопоставили се на всичко, което ги заобикаля и изпълнени със суеверно презрение към онова, носещо имената „империя“, „образование“, „християнство“, Бисмарк, „успех“ — това бяха Шопенхауер и Вагнер — _или_ — с _една_ дума — Ницше...

— 2 —

Първият от тези атентати имаше изключителен успех. Шумът, който той предизвика, бе блестящ във всяко отношение. Аз сложих пръст в раната на една иначе победоносна нация — доказах, че победата й _не е_ културно достижение, а вероятно нещо друго, свършено различно... Отговорът дойде от много страни, а не само от стария ми приятел Давид Щраус, когото осмях като типичен

немски образован еснаф, основател на кръчмарското евангелие за старата и новата вяра (оттам думата „образован еснаф“ просто се утвърди в немския език). Тези приятели, — на които, като вюртембергци и шваби, нанесох дълбоко пронизващ удар с осмиването на идола им Давид Щраус — ми отговориха толкова простовато и грубо, колкото дълбоко в себе си се надявах. Докато пруските отговори бяха много по-умни, съдържаха много повече „берлински аристократизъм“. Най-непристойно се държа едно лайпцигско списание — прословутото „Гренцботе“ — едва удържах възмутените базелчанки от крайности. В моя полза се обявиха безрезервно само неколцина възрастни господа, и то от смесени, не съвсем установени чувства. Между тях бе Евалд от Гьотинген, който определи моя анекдот като смъртоносен за Щраус. По подобен начин реагира и старият хегелианец Бруно Бауер, който оттук нататък стана един от най-внимателните мои читатели. В последните си години той обичаше да се позовава на мен, например срещу господин фон Трайтшке, пруският историограф, подсещайки го при кого да търси разяснения за изгубеното значение на понятието „култура“. Най-задълбоченото изследване на моите съчинения направи проф. Хофман от Вюрцбург — стар ученик на философа фон Баадер. В произведенията той позна моята преопределеност — едновременно да предизвикам кризата и да дам висше разрешение на атеистичния проблем — при това инстинктивно и напълно безкористно. Именно атеизмът ме доведе при Шопенхауер. Най-точно и горчиво ме почувства в една извънредно смела студия иначе толкова мекият и умерен Карл Хиллебранд, последният _хуманен_ немец, който умееше да си служи с перото. Четох съчинението му, публикувано в „Аугсбургски вестник“; то би могло да се намери и днес в събраните му трудове — в малко по-предпазлива форма. А тогава той определи творбата ми като достижение, повратна точка, първоначално осъзнаване, като истинско възвръщане на немската сериозност и страст в областта на духовното. Хиллебранд оцени най-високо формата на съчинението, зрелият му вкус, съвършения такт в посочването на различията между личността и нещата, той го окачестви като най-силния полемичен труд, писан някога на немски език и то точно в областта на най-опасното и противоречиво немско изкуство — полемиката. Потвърждавайки без колебание — дори по-остро от мен — немското езиково лумпенизиране (днес, играейки си на пуризм, не могат да закърпят сносно и два реда!), и със същото презрение към „водещите“ писатели на нацията, той изрази накрая възхищението си от моята _смелост_ — онази „висша смелост“, която обикновено води любимците на един народ до подсъдимата скамейка... Влиянието на неговия труд е направо неопценимо за целия ми живот. Никой до днес не е пожелал да влезе в спор с мен. В Германия ме приемат с мълчание и мрачна предпазливост — та аз от години се възползвам от една безусловно необходима свобода на словото, каквато днес, поне в Райха, е недостъпна за никого... Моят рай е „под сянката на меча ми“. Всъщност се възползвах практически от една максима на Стендал — той съветваше да влезеш в обществото чрез дуел А как само си подбирах противниците! Противниците на първия немски свободен дух! В този смисъл станах изразител на съвършено нов тип свободен дух — и до днес нищо не ми е по-чуждо от цялото европейско и американско интимничене със „свободомислещите“. Като непоправими слепци и глупци, замаяни от „модерните идеи“, за мен те са по-далечни и откъснати, отколкото който и да е от истинските им противници. Те също искат „да подобрят“ човечеството по свой начин и биха

водили жестока война против онова, което аз желая — стига да го разбираха... Но всички те още вярват в „идеала“... Аз съм първият безнравственик.

— 3 —

Не бих искал да твърдя, че озаглавените с имената на Шопенхауер и Вагнер _Несвоевременни_ трябва непременно да бъдат свързвани с изясняването на двете личности или с психологически въпроси, които ги засягат — естествено без някои изключения. Така например елементарното в природата на Вагнер тук е описано с дълбока и инстинктивна сигурност като артистично дарование, чиито средства и намерения водят до следствията. Всъщност с тази своя творба съм търсил нещо съвършено различно от психологическа гледна точка — едно ново понятие за _себеизграждане_, _за самозащита_, стигаща до твърдост — един път към величието и световно-историческите задачи в тяхната неповторима изява. Това с особена прозорливост е изразено в третата част. В този смисъл Платон се е ползвал от Сократ — просто като семиотика. Днес, наблюдавайки отдалеч тези състояния, не мога да отрека, че в основата си писаното се отнася до самия мен. Съчинението „Вагнер в Байройт“ е едно видение за собственото ми бъдеще, докато „Шопенхауер като възпитател“ е моята най-съкровена история, моето _раждане_. И преди всичко моят _оброк_! Това, което съм днес, там, _където_ съм днес — във висини, откъдето не изричам слова, а хвърлям мълнии — колко далеч бях от тях тогава! Но аз _виждах_ сушата и дори за миг не се заблуждавах относно пътя, морето, опасностите — _и_ успех! Великото спокойствие в обричането, щастливият поглед в бъдното, което няма да остане само обещание! Тук всяко слово е преживяно дълбоко и вътрешно, свръхболезнено, от някои думи сякаш капе кръв. Но над всичко се носи полъхът на _великата свобода_ — самите рани _не са_ упрек. Аз приемам философите като един страхотен и заплашителен експлозив, отделяйки истинското понятие философ от всичко друго, включващо в себе си даже Кант, да не говорим за разни други кротко преживящи академици и професори — в това отношение съчинението е просто неоценимо учение, особено като се знае, че не става дума за „Шопенхауер като възпитател“, а за неговата _противоположност_ — „Ницше като възпитател“. Това, че тогавашното ми писане бе занятие на учен, както и другото — че си разбирам от занаята, не са без значение относно схващането на психологията на учения — то изразява _чувството за дистанция_, дълбоката сигурност в това, кое е _задачата_ и кое — средствата, междинните актове и страничните неща. Бях достатъчно умен да постигна многостранност, за да се стремя чрез нея към еднозначното, за да мога накрая да стана _едно_. Просто _трябваше_ известно време да бъда и учен.

ЧОВЕШКО, ТВЪРДЕ ЧОВЕШКО

С две продължения

— 1 —

„Човешко, твърде човешко“ е паметникът на една криза. Това е една книга за _свободни_ духове — почти всяко нейно изречение изразява победа — чрез нея се освободих от всичко, _чуждо_ на моята природа. Например чужд ми е „идеализмът“, което личи и от заглавието — там, където вие виждате идеалното, аз виждам „човешкото, твърде човешкото“... Аз _по-добре_ познавам хората...

Думата „свободен дух“ не би трябвало да се разбира в никакъв друг смисъл, освен като _освободен дух_, станал отново господар сам на себе си. Тук тонът напълно се променя: книгата е умна, ясна, при определени обстоятелства твърда и шеговита. Страстното течение в дълбините на повърхността се овладява от противопоставената му особена душевност, свойствена на аристократичния, _изискан_ вкус. Това е причината да свързват издаването на книгата (1878) със стогодишнината от смъртта на _Волтер_. Защото, за разлика от ония, които му подражаваха, той беше истински рицар на _благородния_ дух, какъвто съм и аз. Името на Волтер, поставено преди моето — това _за мен_ действително означава напредък. При по-внимателно разглеждане действително се разкрива един непоколебим дух, познаващ всички тайни кътчета, в които идеалът е като у дома си, където са устоите му и неговото последно сигурно убежище. С факел, хвърлящ не спокойна и равномерна, а бляскаво режеща светлина, той осветява отвътре _подмолния сеят_ на идеала. Това е истинска война, но без дим и барут, без войнствени етюди, без патос и скършени крайници — та дори само това би било „идеализъм“. Но тук заблудите една след друга се поставят върху ледена повърхност — така идеалът не бива опровергаван — той просто се вледенява. Тук например виждаме замръзнал „гения“, на следващия ъгъл — „светеца“, по-нататък забелязваме, вкочанен между ледените висулки, „героя“, накрая е скована „вярата“ или така наречените „убеждения“, значително е охладняло „съчувствието“, почти навсякъде е смразено „нещото в себе си“...

— 2 —

Тази книга започнах в първите седмици на Байройтските музикални тържества; предпоставката за нея бе обхваналото ме дълбоко отчуждение към всичко, което ме заобикаляше тогава. Онзи, който знае какви видения ме съпровождаха още по пътя, може да разбере как се почувствах една заран, събуждайки се в Байройт. Сякаш още сънувах!... Къде се намирах? Не познавах вече нищо наоколо, дори и самия Вагнер. Напразно ровех из спомените си. От Трибшен /Трибшен — селище в Швейцария, недалеч от Люцерн. Тук са някои от незабравимите срещи на Ницше с Вагнер, в Трибшен Вагнер създава творби, високо ценени от Ницше./ — далечния остров на блаженството — нямаше и следа. Несравнимите с нищо дни, в които полагахме основите, малкото, _съпричастно_ нам общество, което празнуваше тогава, без в началото да притежава и капка вкус към всичко онова — нито следа. _Какво се беше случило?_ Просто бяха превели Вагнер на немски! Вагнерианецът бе станал господар на самия Вагнер! _Немското_ изкуство! _Немските_ майстори! _Немската_ бира! Останалите, които отлично знаехме за какъв рафиниран артист, за какъв космополитизъм на духа говори изкуството на Вагнер, бяхме извън себе си от гняв, виждайки го натруфен с немските „добродетели“. Смятам, че добре познавам Вагнерианците — „изживях“ цели три техни поколения — от благочестивия Брендел, който смесваше Вагнер с Хегел, та чак до идеалистите от „Байройтски страници“, които пък бъркаха Вагнер със себе си. Така че познавам всички определения на „добрите души“ за Вагнер. Едно кралство за _една_ умна дума! А вместо това — едно общество, от което да настръхнеш: Нол, Пол и _зеле_ с грация in infinitum. Няма изрод, който да отсъства — дори и антисемитът. Бедният Вагнер!... Докъде стигна... Поне да бе попаднал сред глигани!... Но сред немци... Накрая би трябвало, за нагледно учебно помагало, да изтърбушат един байройтец — не, по-добре да го спиртосат, защото им

липсва спиритус, горките, а на стъкленицата да напишат: „Така изглеждаше духът, върху който се изгради Райха...“ Е, стига за това; аз заминах насред тържествата, въпреки опитите на една шармантна парижанка да ме успокои — на Вагнер се извиних с една съдбовна телеграма. Своята меланхолия и презрението си към немците пренесох със себе си в Клингенбрун — селце, скрито в Бохемските планини. И от време на време пишех, под общо заглавие „Острието на плуга“, по някой и друг ред _остра_ психология. Тя може да се намери на страниците на „Човешко, твърде човешко“.

— 3 —

По онова време решението ми не беше просто скъсване с Вагнер — аз долових цялостна заблуда в инстинктите си, за които отделната грешка — все едно дали се наричаше „Вагнер“ или „Базелска професура“ — беше явен признак. Обзет бях от едно нетърпение спрямо самия себе си — виждах, че е дошло време да се уповавам само на собственото си АЗ. Изведнъж видях колко много време е пропиляно напразно, колко важни елементи от задачата ми са отнети от филологията. Направо изпитвах срам от моята _фалшива_ почтеност... Десет напълно изгубени години, без всякаква _духовна храна_, през които не научих нищо полезно, неразумно изгубил се в прашната ученост. Стигнах дотам, да се влача из античната метрика с акрабия и влошено зрение. Виждах се изгладнял и изпостелял — в съзнанието ми отсъстваха всякакви _реалности_, а „идеалните“ неща ме водеха кой знае къде! Обзе ме неудържима жажда — оттук нататък престанах да се интересувам от всичко, освен от физиология, медицина и природни науки — даже към своите исторически студии се върнах едва когато _за задачата ми_ просто ме принуди. Тогава за първи път разгледах взаимозависимостта между противоположно избраната дейност, наречена „професия“, за която всъщност _изобщо не си призван_ — и онзи стремеж към _притъпяване_ на чувството за глад и пустота чрез едно наркотично изкуство — например това на Вагнер. Оглеждайки се внимателно, аз открих, че множество млади хора изпитват тази необходимост — една противоположност _ражда_ друга. Днес в Германия, в Райха — за да съм точен — прекалено много млади хора са осъдени да решават преждевременно, а след това да _вехнат_ под тежкия, непосилен товар, когато не могат да отхвърлят... Такива хора се стремят към Вагнер като към _опиат_ — те се забравят, откъсват се за миг... Какво говоря — даже за _пет_ — _шест_ часа!

— 4 —

Тогава инстинктът ми се противопостави на едно по-нататъшно съгласие, отстъпление и себеобъркване... Начинът на живот, болестта, неблагоприятните условия — всичко това ми изглеждаше следствие на моето незнание — първоначално от заблуда, от младост, а по-късно — от закостенялост, от така нареченото „чувство за отговорност“. Тук, учудващо навреме, ми помогна _лошото_ бащино наследство — предразположението към ранна смърт. Болестта _бавно ме спаси_, спестявайки ми всеки голям срив, всяка несдържана или насилствена крачка. Не съм жертвал никаква доброжелателност — по-скоро спечелих такава. Болестта ми даде възможност за постигане на съвършен обрат в навиците, тя ми разреши не, а просто ми _повели_ забравата, дари ме с чувството да изпитвам _необходимост_ от спокойствие, от очакване и

търпение... Но това означава всъщност да мислиш!... Край на цялата книжовна глупащина — или по-добре — филология. Излекувах се, спасих се от книгата, години наред не четях нищо — това бе и най-голямото удоволствие, което изпитах, _най-благородното_ дело, което подарих на себе си. Онова най-съкровено аз, укротено и смачкано от _задължителното слушане_ на чуждите Азове (а именно това означава да четеш!), бавно се пробуди, а накрая _отново заговори_. Никога не съм бил по-щастлив, отколкото в най-болезнените и мъчителни часове от живота си — ако само за миг разгърнете „Утринна заря“ или „Странникът и сянката му“, ще разберете какво означава моето „завръщане към себе си“ — _висше избавление_... Всичко останало е просто следствие от него...

— 5 —

Човешко, твърде човешко, този паметник на неумолимото самовъзпитание, с който подготвих края на привнесения ми „идеализъм“, на „доброто чувство“, „висшия шемет“ и всичките други немски черти, бе нахвърляно в основни линии в Соренто, а окончателната си форма получи през зимата в Базел, при значително по-неблагоприятни условия, отколкото тези в юга. Главен виновник за написването на книгата е господин _Петер Гаст_ /Петер Гаст — артистичното име на Хайнрих Кьозелиц (1854 — 1918). Композитор, следва в Базел 1875 — 78, от тогава приятел и ученик на Ницше. След смъртта на Ницше сътрудничи в издаването на произведенията. При Ницше се споменава и като Пиетро Гасти./, тогава студент в Базел и мой близък съратник. С превързана глава, изгарящ от болка, аз диктувах, а той пишеше, преписваше, поправяше — всъщност той бе истинският писател, а аз само авторът. Когато, за голямо учудване на един тежко болен, готовата книга попадна в ръцете ми, изпратих, между другото, и два екземпляра в Байройт. Като чудо на случайността по същото време при мен попадна и един текст на Парсифал, който бе подписан с послание „на моя скъп приятел Фридрих Ницше. Рихард Вагнер, църковен настоятел“. В тази размяна на двете книги сякаш долових някакъв злокобен тон... Като че се кръстосаха _шпаги_... Във всеки случай и двамата почувствахме това — защото занапред мълчахме. По това време излязоха първите броеве на „Байройтски страници“ — просто разбрах _за какво_ бе крайно време. Невероятно! Вагнер бе станал благочестив...

— 6 —

Онова, което мислех през 1876 година за себе си, чудовищната сигурност, с която приемах задачата си и нейното световноисторическо значение — за това свидетелства цялата книга и най-вече един особено изразителен пасаж — само че и тук, с инстинктивното ми коварство, избягнах думичката „аз“, но не за сметка на Шопенхауер и Вагнер — сега прославих превъзходния ми приятел д-р Паул Рее — който, за щастие, е прекалено фин... _Други_ не бяха така фини — сред моите читатели винаги съм съзирал безнадеждните — например типичния немски професор разпознавам по това, че само заради един пасаж възприема цялата книга като висш реализъм... Всъщност писанието съдържа несъгласие с няколко изречения на моя приятел: по този повод може да се прочете предговора към „Генеалогия на морала“. Ето и текста: Коя е всъщност тезата, до която, със своите разсичащи анализи на човешките действия, е достигнал един от най-дръзките и хладнокръвни мислители, издателят на „За произхода на

моралните чувства“? (чети и разбирай Ницше — първият _безнравственик_). „Моралистичният човек не е по-близо до света на идеите, отколкото до реалния свят, защото няма свят на идеите.“ Тази теза, защитена рязко и твърдо, въпреки ударите на цялото световно познание (прочетете _Преоценката на всички ценности_ — може би някога — през 1890 година! — тя да послужи за брадвата, която да отсече до корен метафизическата потребност на човечеството) — дали тя ще е благословия или проклетие за хората? Във всеки случай тя има такива възвишени последици, едновременно плодоносна и жестока, с _двойствен взор_, свойствен на великите постижения...

УТРИННА ЗАРЯ

Мисли за морала като предразсъдък

— 1 —

С тази книга започнах своя поход срещу морала. Не че в нея се усеща и едва доловим мирис на барут — там човек ще почувства съвсем други, много по-благородни ухания, стига да притежава достатъчно силно обоняние. Нито голямо, нито пък малко оръдие: ако влиянието на книгата е отрицателно, това се дължи на по-слабите средства — онези средства, от които влиянието произлиза като крайност, а не избухва като оръдеен изстрел. Това, че завършвайки книгата, човек започва да се отнася с особена предпазливост към всичко онова, което се е наричало „морал“, не е в противоречие с факта, че по страниците ѝ няма да срещнете никакво отрицание, в смисъл на нападка или злост — напротив, книгата е светла и лъчезарна, подобно на сирена, отдала се върху скалите на слънчевите лъчи. Тази сирена бях самият аз — сякаш почти всяко изречение е _изпълзяло_ от безредно разхвърляните скали близо до Генуа, където самотно споделих тайната си с морето. И днес, при случаен допир с тази книга, всяко нейно изречение ми прилича на безкрайно малка нишка, с помощта на която изтеглям от глъбините несравними неща — чудотворното въздействие на спомена просто ме разтреперва. Изкуството ѝ се крие във възможността да задържиш леко и безшумно минаващите край теб неща — ония мигове, които аз наричам „божествени гущери“. Но не да ги сграбчиш, или да ги задържиш жестоко като онзи млад бог, пробол клетото гущерче с върха на копието си — а с нещо друго, също тъй остро — върха на перото... „Има толкова много утринни зари, които не са изгрели“, — тази _индийска_ поговорка е мотото на книгата. Кой е виновникът за настъпването на онова ново утро, на тази още неоткрита нежна руменина, предхождаща новия ден — не, а поредица нови дни! — _Преоценката на всички ценности_, отскубването от моралните предразсъдъци, утвърждаването и доверието към всичко, което досега е било забранено, презряно и прокълнато. Тази _утвърждаваща_ книга излъчва светлина, любов, нежност, и ги насочва към истински лошите неща, връща им душата, съвестта, висшето право и _привилегията_ за съществуване. Никой не напада морала, дори не го разглежда... Книгата завършва с едно „или?“ — Това е и единствената книга, която завършва с „или?“.

— 2 —

Моята задача е да подготвя човечеството за мига на висшето самоосъзнаване, за _великото пладне_, когато то да се огледа, да хвърли поглед

назад, освободено от влиянието на случайността и духовника, за първи път да си зададе цялостния въпрос: защо? За какво? Тази задача е породена от възгледа ми, че човечеството не може само да поеме по правилния път, но въпреки това съвсем не се управлява от бога, а тези свети ценности са плод на собствената му фантазия и чрез тях то е отгледало инстинкта на отрицанието, загниването и декадентството. Въпроса за произхода на моралните ценности смятам за първостепенен, защото той определя човешкото бъдеще. Изискването да се вярва, че всичко е в най-добри ръце от самото начало, че Библията е окончателното успокоение и вяра в божественото управление и мъдрост — това, преведено на реален език, означава недопускане на надмощието на волята за истина над нейната достойна за съжаление противоположност, а оттук — досега човечеството се е намирало в най-лоши и злонамерени ръце, че е управлявано от най-неудачните, изпълнени с коварна жажда за отмъщение слепци, които отрекоха света и навредиха на хората. Решаващият признак, който разобличава духовника (включително и скрития духовник — философа) като господстващ не само над една затворена религиозна общност, но като господар изобщо; който показва, че декадентският морал, волята за „края“, е просто морал за себе си — този признак е непреходната стойност, присъща на негоистичното и враждата — винаги свойствена на егоистичното. Онзи, който не споделя мнението ми, го смятам за заразно болен... Но всъщност целият свят не споделя това мое мнение. За един физиолог съществуването на подобно противоречие не оставя и капка съмнение за болестен признак. Ако дори и най-малкият орган от целия организъм отстъпи от своето самосъхранение, от своята възвращаемост на сила, от своя „егоизъм“, то целият организъм се изражда. Физиологът изисква ампутиране на изродената част, той отрича каквато и да е солидарност с изроденото, той е безкрайно далеч от чувството за съжаление. Обратно — духовникът желае точно израждането на цялото, на човечеството, затова той консервира изроденото и по този начин става негов господар. Какъв е смисълът на ония лъжливи понятия, помощниците на морала — „душа“, „дух“, „свободна воля“, „бог“, ако не да сринат човечеството физиологически? Ако отклоним сериозността на самосъхранението и натрупването на сила в тялото, т.е. в живота, ако от анемичността сътворим „идеал“, а от презрението към тялото конструираме „спасение на душата“ — какво друго е това освен рецептата на упадъка? Загубата на равновесие, противопоставянето на естествените инстинкти, с една дума „самонезаинтересованост“ — това до днес се наричаше морал... С „Утринна заря“ поведох борба против морала на себе-обезличаването.

ВЕСЕЛАТА НАУКА („la gaya scienza“)

„Утринна заря“ е една утвърждаваща се книга — дълбока, но светла и добродушна. Същото важи в най-голяма степен и за Веселата наука — почти във всяко изречение дълбокият смисъл и смелата воля се държат ръка за ръка. Една строфа, която изразява благодарността ми към най-прекрасния месец — януари, а и цялата книга — просто подарък — най-добре издава дълбочината на тази веселост на науката:

С върха на копието жарко

бодеш душата — ледна прежда.
И тя политва над морето,
да дири висшата надежда.
О, нека — здрав и светъл,
суров в любовните си дари,
дариш ни чудото си свое,
ти, тъй прекрасни Януари!

Онова, което тук се нарича „висша надежда“, се отнася за оногова, който е чел и края на четвъртата книга и е открил там диамантената красота в думите на Заратустра. Или ако е чел гранитните слова в края на третата книга, с която цяла една съдба се обхваща във формула „за всички времена“. Песните на принц _Фогелфрай_, най-добрите от тях писани в Сицилия, съвсем точно напомнят провансалското понятие за „весела наука“ — като единство на _певец, рицар и свободен дух_, с помощта на което прекрасната ранна провансалска култура се надига против всяка двулична култура. Последното стихотворение „_Към мистрала_“, една отдавна забравена танцова песничка, в която — с извинение! — „се танцува върху морала“ — това е всъщност съвършено провансалство.

ТЪЙ РЕЧЕ ЗАРАТУСТРА

Книга за всички и никого

— 1 —

Сега ще разкажа историята на Заратустра. Основната концепция на този труд, _мисълта за вечното връщане_, висшата форма на утвърждаването, която изобщо може да бъде достигната — се роди през август 1881 година — нахвърлих го набързо под заглавие „6000 стъпки отвъд човека и времето“. Тоя ден се разхождах из горите около езерото при Силваплана — спрях се при един чудовищен скален хълм, приличащ на пирамида — това бе недалеч от Сурлай. Там ми хрумна мисълта за написването. Ако се върна няколко месеца назад откривам, сякаш като знак, една дълбока и решителна промяна във вкуса ми, преди всичко към музиката. Вероятно към нея трябва да причислим и целия Заратустра; предпоставка за това — дълбоко съм убеден — бе фактът, че прераждането в изкуството вече се _чуваше_. Заедно с един от „възродените“, приятелят ми Пиетро Гасте, открихме през пролетта на 1881 година в планинските бани Рекраро, недалеч от Виченца, че фениксът-музика прелита над нас с много по-леки и блестящи крила отколкото преди. А пък ако погледнем по-напред от оня августовски ден към изненадващото и протекло при невероятни обстоятелства раждане н; творбата — февруари 1883 година (епилогът ѝ, от който цитирах няколко думи в настоящия предговор, бе завършен в светия час на Вагнеровата смърт във Венеция) — излиза, че тази моя „бременност“ е продължила осемнадесет месеца. А именно тези осемнадесет месеца навеждат някои на мисълта (най-вече будистите!), че съм същинска слоница /Т.е. че имам продължителна, „слонска“ бременност/. През този период се роди и _Веселата наука_, която е просто белязана с близостта на нещо несравнимо, тя дори дава началото на Заратустра, а в предпоследната част от четвъртата си книга изразява и неговата основна мисъл. По това време е създаден и онзи _Химн на живота_ (за смесен хор и оркестър), чиито партитури бяха издадени преди две години от Фритцш в Лайпциг — вероятно един не съвсем незначителен симптом

за състоянието ми през оная година, когато бях напълно в плен на утвърждаващия патос — аз го наричам трагичев. Сигурно един ден с този химн ще почетат собствената ми памет. За да не се получи недоразумение, искам да отбележа, че текстът не е мое произведение — той е просто учудваща инспирация от една млада рускиня, с която бях близък по онова време — г-ца Лу фон Саломе. Онзи, който изобщо открие някакъв смисъл в последните думи на стихотворението, ще разбере предпочитанието и възхитата ми — те са наистина велики. Болката не е протест срещу живота! „Ако не можеш да ми дадеш повече щастие — е, добре! — _имаш своята мъка_!“ На това място сигурно и музиката ми е велика (последната нота на кларинет-А е СИ, а не С, печатна грешка). Следващата зима прекарах в тихия залив на Рапало, недалеч от Генуа, между Чиавари и предпланините на Порто Фино. Здравето ми се бе влошило, зимата бе студена и прекалено дъждовна, малката вила бе на самия бряг и нощният прилив правеше съня ми почти невъзможен — така че всичко бе противоположно на желаното. И въпреки това, сякаш за доказателство на тезата ми, че всичко решаващо става „въпреки“, в тая зима и при тия неблагоприятни обстоятелства се роди Заратустра. Преди обед се изкачвах на юг по великолепия път към Зоагли, покрай пиниите, а пред погледа ми се простираха морските далечини; след обед, когато ми позволяваше здравето, обикалях целия залив Света Маргарита чак отвъд Порто Фино. Тия места са ми много близки, защото споделям и огромната слабост към тях на император Фридрих Трети — там случайно попаднах отново през есента на 1886 година, при последното му посещение в тоя забравен край. По тези две пътеки в мислите ми се роди образът на Заратустра — по-правилно, той ме _върхлетя_...

— 2 —

За да разберете този човешки тип, е необходимо да си изясните една физиологическа предпоставка — онова нещо, което аз наричам _висше здраве_. Не бих могъл да обясня това понятие по-добро, отколкото съм го сторил в петата книга на „Веселата наука“. „Ние, новите, безименните, неразбраните“ — се казва там — „ние, недоносчетата на още недоказаното бъдеще, се нуждаем за новата цел от нови средства — а именно от ново здраве — по-силно, по-хитро, по-жилаво, по-дръзко от всяко досегашно. Онзи, чиято душа жадува да изживее целия обхват на ценностите и желанията, да преброди всички брегове на това идеализирано «Средиземноморие», и чрез придобитото в приключенията познание да се убеди в това, как се става откривател и завоевател на идеала — все едно дали артист, светец, законодател, мъдрец, учен, благочестив, атеист — всеки един се нуждае главно от _висше здраве_ — такава, каквото не само да притежаваш, но и непрекъснато да придобиваш, да извоюваш, защото безкрайно и неуморно ти отдаваш, длъжен си да отдаваш... И тогава, след като ние, аргонавтите на идеала, пътувахме дълго — повече смели, отколкото умни, рискуващи корабокрушение, но по-здрави от всякога — тогава ни се стори, че сякаш за награда стигнахме пред нова, неоткрита и неизвестна никому земя, чиято територия и граници никой не познаваше — всичко бе отвъд известното, отвъд идеала — един свят, преизпълнен с красота и неясност, със страхотно и божествено — толкова преизпълнен, че любопитството ни се превърна в страстна и неутолима жажда за власт над всичко това, в чувството, че оттук нататък едва ли ще се наситим! Можехме ли след подобни изблици и с нашата ненаситност за знания да се задоволим със _сегашните хора_? Неизбежно бе за

нас да гледаме на техните важни цели и идеали с една зле прикривана несериозност и дори изобщо да не ги забелязваме... Друг идеал ни примамаваше — прекрасен, изкусителен, опасен идеал, за завладяването на който не желяехме съмишленици — никому не бихме отстъпили с лека ръка _своето право_ — идеалът на един дух, наивен, който с несъзнателно, но преливащо съвършенство си играе с всичко онова, наричано досега свято, недосегаемо, божествено — за който всичко висше, до днес неоценено от тълпата, се крие в опасността, в разрушението, в унижението, най-малкото — в една слепота или самозабрава. Това е идеалът на едно човешко и свръхчовешко самочувствие, което в очите ни изглежда _нечовешко_ — ако ги съпоставим например с всички досегашни световни завоевания, изразени в тържествеността на жеста, словото, тона, погледа, морала и други подобни, би изглеждал като тяхна неволна пародия, но точно с него се повдига булото на _великата сериозност_, за първи път се поставя истинската въпросителна, съдбата отново се връща при душата, стрелката се отмества, _започва_ трагедията...“

— 3 —

Днес, в края на деветнадесети век, дали някой има ясна представа или понятие за онова, което поетите от великите епохи са наричали _инспирация_? Ако не, то бих искал да го опиша. При запазилото се у нас дори и малко суеверие ние не сме в състояние да отхвърлим представата — или юздите — или медиума — на свръхестествените сили. Понятието „откровение“ — в смисъл, че със забележителна сигурност и финес нещо изведнъж става _видимо_, което разтърсва в дълбочина, което преобръща и събаря из основи — това понятие е просто описание на фактите. Нито търсиш, нито чуваш, нито приемаш, нито питаш — мисълта блясва като светкавица, с фатална необходимост и без колебание — самият аз никога не съм се колебал в избора. Едно възхищение, чието чудовищно напрежение се разтоварва в изблик на сълзи, при което крачката несъзнателно се ускорява или забавя, едно несъвършено извън себе си, придружено с отчетливо и ясно осъзнаване и изпитване на безкрайно фин трепет и леденостудени тръпки, разтърсващи от главата до петите; една дълбочина на щастието, спрямо която болезненото и мрачното не действат като противоположност, а я обуславят и предизвикват просто като _необходим_ цвят сред този излишък от светлина; един инстинкт на ритмични отношения, преодоляващ всички пространства и форми — потребността от продължителност, от _безкрайно протяжен във времето_ ритъм е почти мярка за силата на инспирацията — нещо като противодействие и изравняване на напрежението... Всичко се извършва във висша степен несъзнателно, но сякаш в разраза се буря от чувствена свобода, необусловеност, сила, божественост... Най-забележителното в картината и притчата е тяхната несъзнателност — всичко изглежда най-близо, най-просто и най-правилно. Сякаш — нека си припомним думите на Заратустра — нещата сами идват и се подреждат в притчата: „Тук всички неща с милувка идват от думите ти подмамани и те ласкаят, те искат да те оседлаят и да те яхнат. На гърба на всяка притча яздиш ти към всяка истина, хрумват ти всички думи и техни подобия и всичко, що съществува, желяе да се превърне в слово, и бъдното иска от теб да се поучи“. Това е моето познание за инспирацията, изобщо не бих се колебал да се върна хилядолетия назад, за да намеря някого, който би могъл да каже: „И аз мисля така“.

Няколко седмици лежах болен в Генуа. Последва една мъчителна пролет в Рим, където едва понасях живота — не бе никак леко. Това място ужасно ме угнетяваше — най-неподходящото за поета на Заратустра — обитавах го не по своя воля. Опитвах се да се измъкна, желях да отида в Аквила — противоположността на Рим — някога и аз ще създам подобно място, нещо като спомен за един атеист и враг на църквата, на един от най-близките ми родственици, великият потомък на Хоекцауфените император Фридрих Втори. Но по ирония на съдбата трябваше да се върна отново. След като се уморих в търсене на антихристиянска среда, въпреки усилията трябваше да се задоволя с площад Барберини. За да избегна зловонието, попитах в двореца Квиринале дали нямат някоя тиха стая за един философ. На една лоджия, високо над споменатия площад, откъдето се виждаше цял Рим и ромоленето на фонтаните се чуваше отвсякъде, сътворих най-самотната песен, известна досега — Нощна песен; по онова време у мен непрекъснато звучеше една мелодия, чийто рефрен намирах в думите „Мъртъв пред безсмъртието“. Отново открих Заратустра през лятото, когато се завърнах в светото място, осенило ме някога с идеята за него. Десет дни ми бяха достатъчни — нито при първото, нито при третото ми връщане към него са ми били необходими повече. Следващата зима, под халкионското небе на Ница, което дотогава не бях виждал, намерих за трети път Заратустра — и всичко беше готово. Общо за по-малко от година. Много тайни кътчета и височини около Ница сякаш са озарени от святостта на ония незабравими мигове — главата, назована „За вехти и нови скрижали“, се роди в трудното изкачване по скалите към прекрасното мавърско село Еца — голямата мускулна енергия у мен винаги се е съчетавала с мощен творчески прилив. Тялото бе въодушевено, да не говорим за „душата“... Често ме виждаха да танцувам, без всякакви признаци на умора бродех по седем — осем часа из планините. Спях добре, смеех се много и се радвах на съвършена бодрост и търпение.

Извън тия „десетдневни“ творби годините през времето и особено след Заратустра бяха несравнимо трудни — за да бъдеш безсмъртен, плащаш скъпо, умирайки много пъти приживе. Има едно нещо, което наричам с думата омразата на великото — т.е. всичко велико — труд, дело или друго, веднъж създадено, се обръща безвъзвратно против оновова, който го е сътворил. Именно това, че го е създал, прави твореца слаб — той вече не издържа делото си, не може да го гледа в очите. Да носиш в себе си нещо, което никога не би искал, в което сякаш като във възел е стегната съдбата на човечеството — и изведнъж да съзреш всичко това обърнато срещу себе си! Върху себе си! То просто те смачква... Омразата на великото! Другото нещо е оная зловеща тишина наоколо... Самотата има седем кожи — не можеш да ги пробиеш. Вървиш между хората, поздравяваш приятели — и отново пустош, няма близък поглед. В най-добрия случай съзираш срещу себе си нещо като скрит бунт. Този бунт забелязах — в различна степен — почти у всички около мен — изглежда че няма нищо по-обидно от това изведнъж да забележиш дистанцията — рядкост са благородните натури, които не могат да живеят, без да уважават. Третото

нещо е абсурдната дразнимост на кожата от дребни убождания, един вид безпомощност пред всичко нищожно. Това ми се вижда обусловено от чудовищното прахосване на дефанзивни сили, предпоставка за което е всяко едно _съзидание_, всяко дело, предизвикано от най-лични, най-вътрешни подбуди. И от тук _малките_ отбранителни възможности — те сякаш са отписани, за тях не достига сила. Бих посочил, че това е и причината за лошото храносмилане, за нежеланието към движение, за усещането на студ и най-вече за недоверието — онова недоверие, което често пъти е една етиологическа грешка. В едно подобно състояние веднъж усетих близостта на стадо говеда далеч преди да съм го видял — просто от нахлуването на човеколюбиви мисли в главата ми — стадото носеше топлина...

— 6 —

Този труд сам говори за себе си. Ако оставим настрана поетите, едва ли друго нещо е сътворено при такъв огромен приток на сила. Моето понятие „дионисиево“ намери тук своя _висш_ израз — съизмерено с него, цялото останало човешко дело изглежда бедно и ограничено. Това, че Гьоте и Шекспир не са могли и за миг да вдъхнат от ония чудовищни страсти и безкрайни висини, че Данте, в сравнение със Заратустра, е просто обикновен вярващ, а не човек, който създава истината, още по-малко _господстващ над света дух и съдба_, че поетите на Веда са духовници и не е достойно да лежат в краката на Заратустра — всичко това е най-малкото и изобщо не дава представа за дистанцията, за лазурната и кристална самотност на това произведение. Заратустра има вечното право да заяви: „Аз описвам кръгове около мене и свещени граници; все по-малцина и по-малцина се изкачват с мене по все по-високи и по-високи планини: аз изграждам планинска верига от все по-свещени планини.“ /„Тъй рече Заратустра“, III част, За веhti и нови скрижали, 19. Превод Жана Николова-Гълъбова./ Дори и да съберем добрината и духа на всички велики хора в едно, те не биха могли да сътворят и една от речите на Заратустра. Чудовищна е височината на стълбата, от която ни гледа той — който е виждал, искал и _можел_ стократно повече от всеки друг човек. Всяка дума у този утвърдител на новия дух е противоречие, а всички негови противоречия са свързани в някакво ново единство. Най-висшите и най-долните страсти на човешката природа, на най-сладкото, лековатото и плодовитото — сякаш се изливат от _един извор_ с безсмъртна неизбежност и сигурност. До неговата поява не са се появявали както върхове, така и пропасти — още по-малко са имали понятие за истината. Дотогава дори и _един_ от великите не е открил и разгадал и частица от това откровение на истината. Нито мъдростта, нито душевното изследване, нито изкуството говорят при Заратустра — най-близкото и ежедневното казват тук нечувани неща. Сентенцията трепери от страст, бърливостта се е превърнала в музика, светкавици осветяват други, непознати нам бърди светове. Най-могъщата сила на притчата, съществувала досега, е просто детински бедна в сравнение с това връщане на речта към природата, към същинската образност. А когато Заратустра слиза сред хората и казва всекиму най-доброто! Как докосва той с нежни пръсти най-противната му твар — духовника — и как страда заедно с него! Тук във всеки миг човекът е надминат, надмогнат, преодолян — понятието „Сврѣхчовек“ тук е висша реалност — всичко, дотогава велико за човека, сега лежи безкрайно далеч под него. Халкионското, леката стъпка, вездесъщието на злина и превъзходство и на всичко, съдържащо се в тях, е типично за

Заратустра, то никога не е определяно от него по друг начин, освен като най-важен елемент от величието. В това обкръжение и със своята откритост към околните той се чувства като _висш тип на всичко съществуващо_, и ако чуем неговата дефиниция, няма да търсим притчата му.

— Именно душата, която има най-дълга стълба и може да се спусне най-дълбоко,

— най-просторната душа, която вътре в себе си може да се разхода надлъж и шир, да се лута и да се скита, най-необходимата, която от радост се хвърля в случайността,

— съществуващата душа, която се нирва в битието, която притежава и иска да навлезе във волята и желанието,

— която отбягва сама себе си, която настига себе си в най-далечния кръг,

— най-мъдрата душа, на която безумието шепне най-сладостно,

— която е най-обична на самата себе си, в която всички неща имат своите притоци и оттоци и своя прилив и отлив /„Тъй рече Заратустра“, III част, За вехти и нови скрижали, 19. Превод Жана Николова-Гълъбова. Ницше цитира творбата си с известни отклонения от текста и различно подреждане на строфите, в сравнение с оригинала Използван е текста от Ессе Ното./

Но това е самото понятие за Дионис. Едно друго съображение ни води именно нататък. Психологическият проблем на типа Заратустра е следният: да кажеш във висша степен не, да направиш не, и то във всичко онова, което досега си утвърждавал, като същевременно да бъдеш противоположност на отрицаващия дух, въпреки теглото и съдбовността на своята задача да бъде лек и ефирен — Заратустра е танцьор — да роди мисъл с твърдостта на диаманта, да търси най-страшното в реалността, без да упреква действителността, без да се противопоставя на нейното вечно възвръщане — още едно основание сам да бъде вечното „Да“ във всички неща, чудовищното и безграничното потвърждение: „Във всички пропасти аз нося с мен благословеното потвърждение“... Но това е още веднъж понятието за Дионис.

— 7 —

На какъв ли език един подобен дух говори със себе си? На езика на _дителиамбата_. Аз съм нейният откривател. Да бяхте чули как Заратустра говори със себе си _преди изгрева на слънцето_ — подобно скъпоценно щастие и божествена нежност не е изразявал никой преди мен. И най-дълбоката дионисиева песен се превръща в дителиамба — бих посочил _Нощна песен_ — заради прекомерното изобилие от светлина и властност, заради слънчевата си натура да си осъден на безсмъртно наказание: да не можеш да обичаш.

Нощ е: сега говорят по-високо всички бликащи извори. Също и моята душа е бликащ извор.

Нощ е: едва сега се пробуждат всички песни на влюбените. И моята душа е песен на влюбен.

Нещо неутолено, неутолимо има в мене: то иска да заговори. Жажда за любов има в мене, самата тя говори с езика на любовта.

Светлина съм аз, ах, де да бях нощ! Но това е моята самотност, че съм опасан от светлина.

Ах, де да бях тъмен като нощ! Как бих бозал от гърдата на светлината!

А и самите вас, о, дребни бляскави звезди и светулчици там горе, бих благословил аз! И щастлив бих бил от вашите дарове на светлината.

Ала аз живея в собствената си светлина, аз поглъщам отново пламъците, лумнали от мене.

Аз не познавам щастието на човек, който получава дарове; и често съм мечтал за това, че кражбата прави човека по-щастлив, отколкото дарът.

Това е моята бедност, че ръката ми нивга не почива от даване на дарове; това е моята завист, че виждам чакащи очи и светли нощи на копнеж.

О, зла орис за всички дарители! О, затъмнение на моето слънце! О, жажда за възжелания! О, палещ глад в наситата!

Те приемат дарове от мен; ала докосвам ли аз душата им? Пропаст зее между даване и вземане; ала и над най-малката пропаст трябва в края на краищата да се издигне мост.

Глад израства от моята красота: искам да причиня болка на тези, на които светя, искам да ограбя одарените от мен — толкова гладувам за злост.

Да отдръпна ръката си, когато срещу нея вече се простира ръка; да се бавя и подобно на водопада, който се бави дори при падането си — толкова гладувам за злост.

Такова отмъщение замисля моето изобилие: такова коварство извира от моята самотност.

Моето щастие от раздаването на дарове умря в самото раздаване на дарове, моята добродетел се умори от себе си в своето преизобилие.

Който винаги дарява, за него съществува опасност да загуби срам; който винаги раздава, неговата ръка и сърцето му добиват мазоли от непрестанно раздаване.

Моето око не се изпълва със сълзи пред свяна на молителите; моята ръка закоравя пред трепета на пълни ръце.

Къде изчезна сълзата от окото ми и нежният пух от сърцето ми? О, самотност на всички дарители! О, мълчаливост на всички светещи!

Много слънца кръжат в пустото пространство, за всичко тъмно те говорят със своята светлина — по отношение на мене те мълчат.

О, това е враждебността на светлината спрямо всичко светещо: безпощадно тя следва своята орбита.

Несправедливо от гълбините на сърцето си към светещото, студено към слънцата — така върви всяко слънце.

Подобно на вихър летят слънцата по своята орбита, това е техният път. Своята неумолима воля следват те — това е тяхната студенина.

О, вие първи създадохте топлина от светещото, вие, тъмни, мрачни нощи! О, вие първи пиете мляко и отрада от виметата на светлината!

Ах, лед е около мене, ръката ми гори от допира с леда! Ах, жажда има в мене, тя чезне по вашата жажда!

Нощ е, ах, защо трябва да бъда светлина! И жажда за нощен мрак! И самотност!

Нощ е: като извор от гълбините блика от мене желанието ми — желая да говоря.

Нощ е: сега говорят по-високо всички бликащи извори Също и моята душа е бликащ извор.

Нощ е: сега се пробуждат всички песни на влюбените. И моята душа е песен на влюбен.

/„Тъй рече Заратустра“, II част, Нощна песен. Превод Жана Николова-Гълъбова./

Подобно нещо не е никога изпято, почувствано или _преживяно_ — то не се е удавало никому — така може да страда само един бог, един Дионис. Отговорът на подобна дитирамба, на усамотението на слънцето в собствената му светлина, би била _Ариадна_... Кой освен мен познава _Ариадна_? Никой до днес не е намерил ключа към тази загадка, боя се дори, че никой не е и видял загадката. Заратустра строго определя своята задача — а тя е и моята — че не бива да сгреша в Смисъла — той е _утвърждаващ_ чак до оправданието, чак до спасението на миналото.

Аз бродя между хората като между отломъци на грядущето: на онова грядуще, което съзирам с погледа си.

И моите творчески мисли и стремежи са включени в това, да съчета и обединя в единство отломъците и загадката, и зловещата случайност.

И как бих понесъл аз това, че съм човек, ако човекът не беше също и поет и разгадател на загадки, и спасител на случайността? _Да спасиш потъналото в минало_.

Да спасиш потъналото в минало и всяко „тъй беше едно време“ да превъплътиш в едно „тъй го исках аз“ — единствено това би означавало за мене спасение.

/„Тъй рече Заратустра“, II част, За спасението. Превод Жана Николова-Гълъбова./

На друго място Заратустра най-строго определя Единственото, което означава за него „човекът“ — не обект на любов или състрадание — Заратустра е господар и над _великото отвращение_ от човечеството — за него човекът е вещество, урод, грозен камък, потребен на скулптура.

Да-не-_искаш_-вече и да-не-_цениш_-вече, и да-не-_твориш_-вече, ах, дано тази голяма умора да остане завинаги далеч от мене!

Дори и в познанието аз чувствам само насладата от замисъла и творческото осъществяване на моята воля. И ако има невинност в познанието ми, то е от това, че в него има _воля за творчество_.

Далеч от бога и боговете ме теглеше властно тази воля, та какво би могло да се твори повече, ако имаше вече богове?

Ала към човека ме влече все отново и отново тази пламенна воля към творчество — също както млатът се стреми към камъка.

Ах, вие, люде, в камъка спи за мене един образ, образ на образите ми! Ах, неужели той трябва да спи в най-коравия, най-грозния камък!

Сега вилнее моят млат свирепо срещу неговия затвор. От камъка летят отломки. Та що от това?

Да го завърша искам аз. Защото сянка дойде при мене — най-тихото и най-лекото от всички неща ме навести!

Красотата на свръхчовека ме навести като сянка. Ах, братя мои! Що ме е грижа вече за боговете!

/„Тъй рече Заратустра“, II част, На блажените острови. Превод Жана Николова-Гълъбова./

Бих желал да посоча една последна гледна точка — курсивът ще я разясни. За една _Дионисиева_ задача е необходима твърдост на чука, _удоволствие от самото унищожение_ — това са дори решаващи предпоставки. Императивът „Бъдете твърди!“, вратата, убеждението, _че всички съзидатели са твърди_, са истинските признаци на една дионисиева натура.

ОТВЪД ДОБРО И ЗЛО

Прелюдия към една философия на бъдещето

— 1 —

Задачата ми за следващите години бе предопределена възможно най-строго. След като бе решена нейната утвърждаваща част, дойде ред и на отричащата, на отхвърлящата съставка — истинската преоценка на всички досегашни ценности, голямата война, заговорът в деня на развързката. Тук бе включено и бавното, внимателно оглеждане в търсене на ония, които биха подали ръка, които с готовност и сила биха помогнали в унищожението. Оттук нататък всички мои писания са като въдичарски куки: може би съм по-добър рибар от останалите? Ако нищо не се хване, вината не е моя. Просто е нямало риба ...

— 2 —

Тази книга, писана в 1886 година, е по същество критика на модернизма, на модерните науки, на модерните изкуства, също и на модерната политика; тя е докосване до един противоположен тип, който е всичко друго, но не и модерен — по-скоро благороден и утвърждаващ тип. В този смисъл творбата е една школа за благородство, като това понятие е използвано във възможно най-духовен и радикален смисъл. Трябва да си много смел, само за да издържиш тази школа, не трябва да си се научил на страхливост. Всички онези неща, с които епохата се гордее, тук са разгледани като противоположност на този тип, т.е. почти като лоши маниери — например всеизвестният „обективизъм“, „съчувствието към всички страдащи“, „историческият смисъл“ с неговото робуване и преклонение пред научността, пред чуждия на човешките инстинкти вкус. Ако човек има пред вид, че писанието следва Заратустра, тогава вероятно ще отгатне диетичния режим, на който се дължи създаденото. Окоето, навикнало от чудовищната нужда да вижда надалеч, защото Заратустра е по-далновиден дори и от царк, бива принудено тук да се взре в най-близкото, във времето си, в онова около нас. И в най-дребните елементи, предимно във формата, ще забележим едно съзнателно отклонение от ония инстинкти, които биха направили Заратустра възможен. Рафинираността на формата, на възгледа са поставени на преден план заедно с изкуството на мълчанието, психологията е овладяна с твърдост и жестокост — липсва всякакво добродушие... И всичко това облекчава, кой би отгатнал вида на разтоварване, необходим след огромното разхищение на доброта, свойствено на Заратустра?... Погледнато теологически — послушайте, защото аз рядко говоря от тази позиция — самият бог се е преобразил на змия в заника на преизпълнения си с дела ден и е пропълзлял под дървото на познанието: просто си е почивал от това да е бог... Извършил е всичко толкова добре... Дяволът е просто божието безделие в онзи седми ден...

ГЕНЕАЛОГИЯ НА МОРАЛА

Една полемика

Разглеждани по отношение на израза, преднамереността и изкуството на изненадата, трите части на генеалогията са може би най-зловещото писание досега. Както е известно, Дионис е бог на тъмнината. Всеки път съществува едно начало, което _трябва_ да заблуждава, студено, научно, иронично, преднамерено — то е на преден план. Постепенно нараства тревогата, идват отделни проблясъци, неприятните истини се приближават от тъмнината с далечен грохот — докато накрая, в _бясно темпо_, всичко нараства с чудовищно напрежение. Накрая винаги, сред страхотни детонации, иззад облаците надниква една _нова_ истина. _Първото_ изследване се отнася за истината на християнската психология — раждането на християнството от духа на скритата омраза, а не, както е прието да се смята, от духа изобщо — като антидвижение срещу господството на _благородните_ стойности. _Второто_ изследване се отнася до психологията на _съвестта_: тя _не е_, както смятат някои, „божият глас в човека“, тя е инстинктът на жестокостта, който, след невъзможността да се разтовари навън, се обръща навътре в себе си. Тук за пръв път жестокостта се разглежда като една от най-старите основи на културата, без които последната би била немислима. _Третото_ изследване дава отговор на въпроса защо е чудовищна _силата_ на аскетичния идеал, идеала на духовенството, въпреки че той е _най-вредният_ идеал — същинска воля за отрицание, за край, _декадентски_ идеал. Отговорът е: _не_ защото зад духовниците стои бог, както е прието да се мисли, а защото това е просто _най-добрата_ грешка — защото това е единственият досегашен идеал без конкуренция. „Защото човек предпочита да иска нищото, отколкото да не иска изобщо!“... Преди всичко не е съществувал _противо-идеал_ — чак до Заратустра_. Мисля, че ме разбирате. Три решаващи изследвания на един психолог в полза на бъдещата преоценка на всички ценности. Тази книга съдържа първата психология на духовника.

ЗАЛЕЗЪТ НА БОГОВЕТЕ

Как се философства с чук в ръка

— 1 —

Този труд няма и 150 страници. Тонът му е весел и съдбовен като на смеещ се демон — написан е за толкова кратко време, че дори не си спомням дните. Изобщо той е някакво изключение между книгите — няма нищо по-съдържателно, по-независимо, по-съкрушително и по-злостно. Ако искате да придобиете някакво понятие за това — доколкото преди мен всичко е било с главата надолу — тогава започнете да ме четете именно с това произведение. Това, което в заглавието означава бог, е същото, което дотогава е значело _истина_. _Залезът на боговете_ — иначе казано — край на старата истина...

— 2 —

Не съществуват реалност и „идеалност“, които да не са докоснати в това писание. (Докоснати — що за предпазлив евфемизъм!...) Не само _вечните_ богове, но и най-младите, ще рече и най-неукрепналите възрастово. Например „модерните идеи“. Между дърветата вее силен вятър и навсякъде се отронват плодове-истини. Тук се вижда разточителството на една прекомерно плодородна есен — просто се препъваш в истини, някои дори стъпкваш — невероятно множество от истини. Но онова, което поемаш в ръце, вече не е съмнително,

защото е истински отговор. Аз пръв открих мярката за „истината“, едва аз _мога_ да решавам. Сякаш у мен се е развило _второ съзнание_, сякаш волята ми е запалила някаква нова светлина по трудния и _стръмен_ път, водещ досега надолу. _Стръмният_ труден път — наричаха го „път към истината“... Край на всякакъв „тъмен устрем“, _добрият_ човек най-малко бе осъзнал истинския път... Съвсем сериозно, — никой преди мен не познаваше истинския път, пътя _нагоре_ — едва с мен отново започват надеждите, задачите, предназначенията пътища на културата — _аз съм техният весел посланик_... И точно за това съм една съдба.

— 3 —

Непосредствено след завършването на предишното произведение, без да губя и ден, се залових с чудовищната задача на _преоценката_, воден от онова суеверно чувство на гордост, което не притежава никой друг, съзнавайки във всеки момент собственото си безсмъртие и ровейки със съдбовна сигурност в скрижалите. Предговора завърших на 3 септември 1888 година — когато излязох сутринта на разходка, видях най-красивият ден, който бях преживял някога в Горен Енгадин — прозрачен, пълен с багри, всички противоречия между севера и юга, събрани на едно място. Едва на 20 септември напуснах Силс Мария, задържан от наводненията, след като отдавна бях останал последен гост на това прекрасно място, което благодарността ми ще дари с едно безсмъртно име. След едно изпълнено с неприятности и дори с опасности за живота пътуване едва късно през нощта стигнах в наводнения Комо, а в следобеда на 21 септември бях вече в Торино, едно _доказано_ за мен място, моята резиденция. Наех същото жилище на улица „Карло Алберто“ 6, където бях отседнал и пролетта — точно срещу внушителния _дворец Кариняно_, където е роден _Виктор Емануил_ — с разкошна гледка, откриваща се към площада и хълмовете. Без колебание се хванах за работа — трябваше да завърша последната четвърт на произведението. Великата победа бе осъществена на 30 септември — моят седми ден — започна безцелното скитане на един бог край бреговете на По. Същия ден написах и _предговора_ към „Залезът на боговете“, чийто коректури бяха за мен почивка. Никога не съм преживявал такава есен, а и не съм допускал, че подобно преживяване е възможно. Сякаш бях един Клод Лорен в безкрайността, всеки ден бе изпълнен с ненарушимо съвършенство.

СЛУЧАЯТ ВАГНЕР

Проблемът на един музикант

— 1 —

За да бъдем справедливи към това произведение, трябва да изстрадаме съдбата на музиката, да я почувстваме като отворена, кървяща рана. За какво страдам, когато изстрадам съдбата на музиката? За това, че музиката и нейният преобразяващ и утвърждаващ характер са доведени до там, че са се превърнали в _Декадентство_, че съвсем не са вече Дионисиевата флейта... Но ако в този смисъл приемем нещата на музиката като _свои_, като история на собственото ни страдание, тогава бихме намерили този труд пълен с вежливости, невероятно мек и деликатен. Да бъдеш в подобни случаи весел и шеговит _ridendo dicere severum_ /Смеейки се, говоря строго. — Перифраза на

Хораций: Смеейки се, говоря истината (ridendo dicere severum)/, където *verum dicere* /Казана истина/ се справя със всякаква твърдост — ето това е истинската хуманност. Всъщност съмнявал ли се е някой, че аз, като стар артилерист, няма да обърна срещу Вагнер *най-тежките* си оръдия? Всичко решаващо по тия въпроси аз запазих в себе си — обичах Вагнер. Все пак това, да нападна един благороден „непознат“, нещо, което друг би разгадал толкова лесно, се съдържа в смисъла на задачата ми — като музикален Калиостро ми предстои да разкрия още множество „непознати“. Още повече желая да нападна непрекъснато обедняващата откъм инстинкти и ставаща все *по-честна* немска нация, която със завиден апетит продължава да се прехранва от противоречията и поглъща едновременно и без всякакви смущения в храносмилането както „вярата“, така и „научността“, както „християнската любов“, така и антисемитизма, както волята за власт (за Райх), така и *evangelie des humbles* /евангелието на смирението/. Такова отсъствие на изборност към противоречията! Такъв стомашен неутралитет и незаинтересованост! Тази немска справедливост на *небцето*, даваща всеобщо равноправие, за която всичко е вкусно... Няма съмнение, че немците са идеалисти... Когато бях за последен път в Германия, заварих немския вкус в очевидното затруднение да възприема и оцени еднакво Вагнер и тромпетиста фон Зекинген; освен това бях пряк свидетел, когато в Лайпциг, в чест на най-великия и истински немски музикант (в старинния смисъл на понятието „немско“, а не имперско), маестро *Хайнрих Шютц* — бе основано дружество „Лист“, с цел разпространяване на коварна /Вероятно и иронично — произнасянето на думата *listige* (коварна) може да означава и „Листова, на Лист“ музика/ църковна музика... Без капка съмнение немците са идеалисти...

— 2 —

Затова нищо не би ме възпряло да кажа на немците някои истини с по-груб тон — *кой друг ще го направи*? Говоря за липсата на историческо възпитание. Не толкова, че немските историци изцяло са загубили *висшия* поглед към историческия ход, към културните ценности, превръщайки се по този начин в политически или църковни палячовци — не, те сами му *обърнаха* внимание. Първо трябва да бъдеш „немец“, да бъдеш „раса“, едва тогава можеш да вземеш *историческо* решение за всичко, което е ценно или не-ценно, да го определиш... Немско — това за тях е аргумент. „Германия, Германия над всичко“ — това е принцип, германците са носители на „традиционния световен ред“ в историята; в сравнение с *Римската империя* те са носители на свободата, а по отношение на осемнадесетия век са възстановители на морала, на „категорическия императив“. Съществува „имперско“ тълкуване на историята, съществува, страхувам се, и антисемитско тълкуване, съществува и дворцово тълкуване — и г-н фон Трайтшке не се срамува от това... По-рано измислиха и една идиотска *историческа* оценка, формулирана от поминалия се за щастие Вишер, която обиколи немските вестници и трябваше да бъде *приета* със съгласие от всеки немец, а именно: „Ренесансът и Реформацията — защото двете заедно образуват едно цяло — са естетическо възраждане, възраждане на нравите, традициите и обичаите“. При четенето на подобни изречения търпението ми се изчерпва и изпитвам огромно удоволствие, не, дори задължение, да кажа на немците всичко, онова, което смятам, че тежи на съвестта им. *Немецът* е отговорен за всички престъпления срещу културата в последните четири столетия! *И винаги* причината е била една и съща — най-

откровен страх пред реалността (което впрочем е страхът пред истината, поради превърналата се у него в инстинкт неистинност) — с една дума от „идеализъм“... Немците отклониха Европа от плодовете на последната велика Епоха, тази на Ренесанса, и то в момент, когато един нов порядък на ценности едва бе спечелил победата, където благородните, жизнеутвърждаващите, бъдещите ценности бяха започнали да се прегръщат в инстинкт! Лутер, тоя злокобен монах, възстанови църквата, и нещо, което бе стократно по-лошо — възвърна християнството — точно в онзи момент, когато то бе победено... Християнството, това превърнало се в религия отрицание на волята за живот. Лутер, този явно неспособен за себеутвърждаване монах, поради тази своя неспособност нападна църквата — и като последствие я възстанови... Католиците имат достатъчно основание да честват Лутеранските празници, да му посвещават песни и тържества... Лутер — и „нравствено възраждане“! По дяволите цялата психология! Немците, без съмнение, са идеалисти. На два пъти, достигнали с чудовищна сила и себенадмогване до правилен, недвусмислен и напълно научен начин на мислене, те отново намериха погрешните пътища към старите идеали — отново достигнаха до така любимите им помирявания на истината с идеала, което в основата си е формула за отричане на науката и за възтържествуване на правото на лъжата. Лайбниц и Кант — това са най-тежките вериги за европейската интелектуална почтеност! И когато, като мост между две декадентски столетия, се забелязва едно форсмажорно единство на гений и воля, достатъчно силно, за да осигури на Европа една политическа и икономическа цялост по пътя към световното господство, тогава, със своите „освободителни войни“, немците отклониха Европа от смисъла на съществуването, от чудото и мисията на Наполеон — на тяхната съвест ще легне цялата заслуга, рожба от онова време — а то е най-висшата неразумност и най-антикултурната гадост, която съществува — национализмът — оная национална невроза, от която днес боледува Европа, онова увековечаване на малките държави, на дребната политика. Немците влагаха в Европа своя смисъл, разбираха със своя разум и именно те я тикнаха в задънена улица. Знае ли някой изход от тая задънена улица?... Ето една задача, достатъчно велика, за да сплоти народите...

— 3 —

И накрая — защо да не дам израз на съмненията си? И в този случай немците ще направят всичко възможно, за да родят от чудовищната съдба една църковна мишка. До сега те така са се компрометирали пред мен, че се съмнявам да се поправят в бъдеще. Кое е онова, което ме кара да бъда лош пророк? Моите обикновени читатели и слушатели са и до днес руснаци, скандинавци и французи — ще продължат ли да бъдат и занапред? В историята на познанието немците са записани с двусмислени имена — те винаги са раждали „неосъзнати“ фалшификатори (Фихте, Шелинг, Шопенхауер, Хегел, Шлайермахер се характеризират с тази дума тъй добре, както Кант и Лайбниц; всички те са просто майстори на покрови / „Schleiermacher“, освен че е името на известния теолог и херменевт, означава на немски „човек, който прави була, савани.“ (Бел. ред.)/. Те никога няма да имат честта да се отъждествят с първия справедлив дух на историята, който ще постави пред съда четиривековното фалшификаторство — този дух няма да бъде немски. „Немският дух“ е моят символ за застоял въздух — в близост до тази превърнала се в инстинкт

психологическа нечистоплътност се диша трудно — тук всяка дума и физиономия издава немца. Немците никога не са притежавали един седемнадесети век на самоизпитание, както например французите — Ларошфуко и Декарт са стократно по-правдиви от немците — последните и до днес страдат от липса на психолози. Но психологията е почти мярка за _чистотата или нечистоплътността_ на една раса... Ако не си чист по принцип, как тогава ще притежаваш _дълбочина_? При немца, както впрочем и при жената, никога не стигаш до твърда почва — защото _не я притежават_ — това е всичко. Но тогава поне да беше плосък. Онова, което в Германия се нарича „дълбоко“, е точно онази инстинктивна нечистоплътност към самия себе си: _не желаяш_ да се изясниш сам пред себе си. Не бих ли могъл да употребя думата „немско“ като интернационална за подобно психологическо състояние? Например днес германският кайзер нарича „християнски дълг“ факта, че освобождава африканските роби — сред нас, _другите_ европейци, това действие може да получи едно единствено определение: „немско“... Създадох ли немците поне една книга, която да може да се определи като „задълбочена“? Дори и понятието, означаващо за една книга „задълбочен“, просто им убягва. Познавам учени, които смятат за задълбочен Кант — страхувам се, че в пруския двор приемат за такъв и г-н фон Трайтшке. И ако аз при всяка възможност посочвам Стендал като най-великия психолог, трябва да призная, че ми се е налагало пред немски университетски професори да произнасям името му на срички...

— 4 —

И защо да не отида до края? Обичам да оставям масата след себе си чиста. Просто да изразявам презрението си към немците е част от моето честолюбие. Своето _недоверие_ към немския характер изказах още на двадесет и шест годишна възраст („Несвоевременни размисления“, III част). — за мен те са невъзможни. Първото нещо, за което подлагам някого на изследване „до мозъка на костите“ е дали притежава чувство за дистанция, дали има усет и поглед за ранг, степен, ред между отделните хора, дали е _изискан_: при наличие на подобно качество го причислявам към _благородните_ — при всички останали случаи той принадлежи към широкосърдечните — което е направо добродушен израз за сбирщината, неудачниците, _каналиите_. Но немците наистина са _каналии_ — те са толкова добродушни! В отношенията си с тях човек просто се принизява — немецът притежава способността _да изравнява_... Ако проследя контактите си с някои немски артисти — предимно с Рихард Вагнер — ако оставим малките изключения — аз сякаш не съм преживявал приятни мигове с немци. Дори и да приемем, че „най-задълбоченият“ дух на всички хилядолетия се появи сред немците, задължително ще се намери някоя спасителка на Капитола, която да се оплаче, че и нейната грешна душа би трябвало да се види... Просто не мога да издържам тая раса, където винаги се чувстваш в лоша среда, която няма и капчица чувство за _нюанс_ — просто ме боли, защото аз самият съм _нюанс_ — която е лишена от всякакво остроумие, която дори не умее да стъпва... Немците нямат ходила, а само крачища... Те нямат и понятие за собствената си жестокост — но за жестокостта това би бил просто комплимент — те дори _не се срамуват_ от това, че са немци... Те говорят за всичко, смятат се за решаващи, опасявам се, че допускат да са решаващи и спрямо мен... Целият ми живот е едно _доказателство_ за непреклонност. Напразно търся в него признак на такт, _деликатност_ и

чувствителност по отношение па себе си. Моят тип изисква да се отнасям към всеки меко и благосклонно имам _право_ на това, да не правя разлика. Но това не ми пречи да държа очите си отворени. С никого не правя изключение — най-малко пък с приятелите си, и винаги смятам, че моята хуманност не им е нанесла и най-малката вреда! Има няколко неща, които за мен винаги са били въпрос на чест. Въпреки това е вярно, че почти всяко писмо, което получавам, чувствам като цинизъм: повече цинизъм се съдържа в доброжелателството, отколкото в омразата... На всеки мой приятел заявявам в лицето, че не си струва труда _да изследва_ което и да е от моите писания: по най-незначителните признаци за мен е ясно, че те не разбират и думичка от произведенията. Що се отнася до Заратустра, то кой ли от моите приятели би видял в него нещо повече от едно неразрешено, но за щастие съвършено равнодушно високомерие? Десет години — и никой не почувства вина за това, че не ме е защитил срещу абсурдната тишина, срещу гробното мълчание, което ме заобикаляше: един чужденец, датчанин, който притежаваше достатъчно _смелост_ и инстинктивен финес, бе първият, който се обяви срещу моите самозвани приятели... В кой немски университет биха били възможни лекции върху философията ми, каквито изнесе миналата пролет в Копенхаген доказалият се по този начин като психолог Георг Брандес /Георг Брандес (1842 — 1927) — професор в Копенхаген, изнесъл там лекция за философията на Ницше през 1888 год. Не толкова психолог, както твърди Ницше, а по-скоро литературен историк и критик на епохата./? Аз самият никога не съм се повлиявал от това — _необходимостта_ не ме наранява: _amor fati_ /Да обичаш съдбата си./ е моята най-вътрешна природа. Но това не изключва факта, че обичам иронията, дори световноисторическата ирония. И така, две години преди гръмотевиците на _преоценката_, довели земята до конвулсии, предложих на света „Случаят Вагнер“: нека немците за сетен път сгрешат и се _обезсмъртят_ чрез мен — сега му е времето! Постигнато ли е? — Възхитително, г-да германци, моите комплименти...

Защо съм една съдба

(1)

Аз познавам ориста си. Един ден тя ще свърже с името ми спомена за нещо чудовищно — за една криза, каквато земята не е познавала, за най-трагичния сблъсък, с една развързка, насочена _против_ всичко, в което дотогава са вярвали, което е било изисквано и свещено. Аз не съм човек, а динамит. Нищо в мен не е свързано с религиозни подбуди — всички религии представляват за мен афери на сбирщината, на сганта; след допир с религиозни хора бързам да си измия ръцете... _Не желая_ никакви „вярващи“, до толкова съм злонамерен към вярата, че не вярвам и на себе си — никога не се обръщам към масите... Изпитвам чудовищен страх, че един ден ще ме обявят за _светец_ и сигурно сте отгатнали защо издавам тази книга _преди_ това — за да се предпазя от безчинства... Не искам да бъда светец, по-добре палячо... А и вероятно съм палячо... Въпреки това, а може би по-скоро _затова_ — тъй като до днес не е съществувало нищо по-измамно от светеца — чрез мен говори самата истина. Но моята истина е _ужасна_ — защото истина до днес се наричаше _лъжата_. _Преоценка на всички ценности_ — ето я формулата ми за акта на висшето човешко самосъзнаване — и този акт у мен се е превърнал в плът и гений. Ориста изисква от мен да бъда първият _почтен_ човек, да се

противопоставя на човешката заблуда... Аз пръв открих истината, защото пръв почувствах лъжата — просто я _подуших_... Моят гений се крие в обонянието ми... Аз противореча на всичко, както никой друг — и въпреки това съм противоположността на един дух на отрицанието. Аз съм безподобен _благовестител на радостта_ и познавам задачи от такъв ранг, че за тях не е съществувало понятие — едва след меч започва надеждата... Заедно с всичко това аз по необходимост съм избранник на съдбата... Защото когато истината влезе в битка с хилядолетната лъжа, ще преживеем такива сътресения, такива земетръсни гърчове; размествания на планини и долини, каквито не сме и сънували. Понятието „политика“ би се изразходвало изцяло в една душена война и би се преродило с ново съдържание; властническите учреждения на старото общество — до едно основаващи се на лъжата — биха били вдигнати във въздуха; ще избухнат войни, каквито Земята още не познава. И едва след мен в света ще се появи _великата политика_.

(2)

Желаете ли да чуете формулировката на една съдба, _която ще бъде човек_? Тя се намира в моя Заратустра.

— и който трябва да бъде творец в добро и зло, наистина той трябва да бъде по напред рушител и да разбива ценности.

Така върховното зло принадлежи към върховната добрина: а тя е творческото начало. /„Тъй рече Заратустра“, II част, За себенадмогването. Превод Жана Николова-Гълъбова./

Аз съм най ужасният човек, който е съществувал някога — това не изключва да бъда и най-благодетелният. Познавам удоволствието от _разрушението_ й такава степен, каквато съответства на моята разрушителна _сила_ — и при двете съм пленник на дионисиевата си натура, която не може да отдели действителното отрицание от утвърждаващото слово. Аз съм първият _безнравственик_ и в този смисъл съм _унищожите лят par excellence_.

(3)

Не са ме питали, а е трябвало да ми зададат въпроса: какво означава в моите уста _Заратустра_ — в устата на първия безнравственик; защото то е противоположно на онова, което представлява чудовищната самотност на този персиец в историята. Заратустра пръв видя в борбата между доброто и злото най-важното колело на двигателния механизъм — преводът на морала на езика на метафизиката — като сила, като причина, като цел за себе си защото този превод е _негово_ дело. Но в основата си този въпрос е и отговор. Заратустра _създаде_ това съдбовно заблуждение — морала — следователно той трябваше да бъде и първият, който ще го _опознае_. Не само защото в тази област той има по-богат опит от всеки друг мислител — цялата история е всъщност експериментално опровержение на закона за така наречения „Обичаен световен ред“ по-важното е, че Заратустра е далеч по-истински от всеки друг мислител. Единствено неговото учение приема истинността за висша добродетел — т.е. противоположно на _страхливостта_ на идеалиста, който проклина реалността — Заратустра е по-храбър от всички мислители, взети заедно. Да говориш истината и _умело да си служиш с лъка и стрелата_ — това е стара персийска добродетел. Разбирате ли ме?... Преодоляването на морала чрез истинност —

преодоляването на моралистите в тяхната противоположност — в мен — това означава в моите уста името на Заратустра.

(4)

Две са всъщност основните отрицания, които включва моята дума безнравственик. Веднъж отричам онзи тип човек, който досега се приемаше за най-висш — добрия, благосклонния и благодетелния. От друга страна отричам един вид морал, станал господстващ като морал за себе си, декадентския, по-точно християнския морал. Позволете ми да посоча второто като решаващо — защото надценяването на доброто и доброжелателното като цяло за мен упадъчно, признак на слабост, несъвместимо с възходящия и утвърждаващ се живот: при утвърждаването отрицанието и унищожението са задължителни предпоставки. Сега нека се върнем при психологията на добрия човек. За да оценим стойността на един човек, трябва да пресметнем цената, необходима за неговото запазване — трябва да познаваме условията му на живот. Условието за съществуването на добрия е лъжата — казано иначе: на всяка цена да отказваш да видиш как е изградена реалността — а тя изобщо не е така създадена, че да предизвиква единствено нашите добродетелни инстинкти, а още по-малко желанието да се оставим вечно в добродушните ръце на късогледни доброжелатели. Непрекъснато да съзираш в затрудненията и бедствията упреци, които задължително трябва да се отстранят — за мен това е нелепост, това е нездравно, болестно, съдбова глупост — почти каквото би било желанието за премахване на лошото време — примерно от състрадание към бедните. В големия обхват на цялото ужасите на реалността — изразени в афекти, страсти, воля за власт — са несравнимо по-необходими, отколкото малкото, дребното щастие, така наречената „доброта“; последната е обусловена само от лъже-инстинкти и трябва да бъдем винаги внимателни, когато претендира за мястото си. Ще имам удобен случай да докажа невероятно лошите последствия, които оптимизмът е нанесъл на историята, този изрод на *homines optimi* /Висшите хора/. Заратустра, който пръв откри, че да си оптимист е точно толкова упадъчно, колкото да си и песимист, ако не и по-лошо, казва: „Добрите хора никога не говорят истината. На фалш ви учат добрите — вие сте родени и прикрити в техните лъжи. Всичко е в основата си затруднено и изкривено от доброто“. За щастие светът не е изграден само върху инстинкти, улесняващи добродушното стадо в намирането на ограниченото щастие: нито върху изискването, щото заобикалящото ни да бъде „добро“, „благосклонно“ и „добродушно“; нито пък, както би желал г-н Херберт Спенсър — върху алтруизма — всичко това би означавало отнемане на великия характер на действителността, кастриране на човечеството и свеждането му до едно мизерно китайство. А точно това се опитаха... Именно това нарекоха морал... В този смисъл Заратустра посочва добрите хора или като „последни хора“, или като „началото на края“; той ги чувства като най-вредните хора, съществуващи за сметка на истината и бъдещето.

Добряците именно — те не могат да творят, те винаги са началото на края:

— те винаги разпъват на кръст оногова, който пише нови ценности на нови скрижали, те принасят в жертва на себе си бъдещето, те разпъват на кръст цялото човешко бъдеще!

Добряците — те винаги са били началото на края.

И каквато вреда да могат да донесат злите люде, _вредата на най-добрите е най-вредната вреда_! /„Тъй рече Заратустра“, III част, За вехти и нови скрижали, 26. Превод Жана Николова-Гълъбова./

(5)

Заратустра, първият психолог на доброто, е следователно приятел на злото. Ако един _упадъчен_ тип човек се изкачи в ранга на висшия тип, то това би могло да се получи единствено за сметка на по-силния, на жизнеутвърждаващия. Ако стадото като цяло излъчва най-чисти добродетели, то човекът-изключение може да бъде окачествен като зъл. Ако лъжливостта на всяка цена се възползва от думата „истина“, то тогава същинската истина би трябвало да се открие под най-грозните имена. Тук Заратустра не се колебае — именно от познанието на „най-добрите“ е ужасен той, мислейки за човечеството — от тази негова противопоставяща им се воля са израснали крилете му, „които го носят към далечните бъднини“. — Той не крие, че _неговият_ тип човек — един относително свръхчовешки тип — свръх именно по отношение на _доброто_, че добрите и справедливите биха нарекли неговия свръхчовек _дявол_...

О, вие, върховни люде, които срещна моето око! Ето моето съмнение във вас и моя потаен смях: аз отгатвам, вие бихте назовали моя свръхчовек дявол!

С душата си сте толкова чужди на великото, че свръхчовекът би бил за вас страшен в своята доброта! /„Тъй рече Заратустра“, II част, За човешкия ум. Превод Жана Николова-Гълъбова./

Само тук и никъде другаде искам да поясня онова, което желае Заратустра: съчиненият от него човек е всъщност концепция за реалността _такава, каквато е_: а тя самата е достатъчно силна, не се е отчуждила от себе си, _тя е самата тя, всичко ужасно и въпросително тя носи в себе си — едва чрез нея човек би станал човек..._

(6)

Употребих за себе си думата _безнравственик_ и в друг смисъл — като израз на самопочитание, на самоотличие — горд съм, че тази дума ме противопоставя на цялото човечество. Никой преди мен не е почувствал не е усетил _християнския_ морал _под_ себе си — за това е нужно да си превзел поразяващи висини, да притежаваш орлов поглед и нечувана психологическа дълбочина. Досега християнският морал бе храм за всички мислители — те бяха най-преданите му служители. Кой преди мен се е спускал в ония пещери, разнасящи зловонния отровен дъх на този идеал — _светоотрицанието_? И кой изобщо е предполагал, че тези пещери _съществуват_? И изобщо кой от философите преди мен бе истински _психолог_, а не неговата противоположност — „висш лъжец“, „идеалист“? Преди мен изобщо не е имало психология. Да бъдеш пръв _тук_ — това може да е проклятие, но при всички случаи е съдба... _Защото и първият бива презиран_. Страх ме е, че се _отвращавам_ от човечеството...

(7)

Разбрахте ли ме? Онова, което ме разграничава и ме държи настрана от останалото човечество, е фактът, че аз открих християнския морал. По тази причина се нуждаех от дума, която да означава предизвикателство. Да не съзреш своевременно тези неща — това за мен означава нечистоплътност, тежаша на съвестта на човечеството, а също и самозаблуждение, превърнало се в инстинкт; сякаш основната ти воля те насочва към това, да не виждаш нищо случило се — нито причинност, нито действителност — това наричам аз престъпно фалшифициране на психологията. Да не виждаш християнството — това е par excellence престъпление срещу живота... Хилядолетията, народите, първите, последните, философите и старите баби — въобще пет-шест мига от историята, аз съм седмият — всички са еднакво достойни за тази присъда. Досега християнинът беше „морално същество“ — един куриоз, нямащ равен на себе си — и като „морално същество“ — измамен, абсурден, толкова вреден сам за себе си, че дори и някой, който дълбоко презира човечеството, не би могъл и да мечтае за това. Християнският морал е най-злата форма на волята за измама, най-грозният храм на човечеството — онова човечество, което той сам погуби. В този смисъл ме ужасява не заблуждението „като заблуждение“, не и хилядолетното отсъствие на добра воля, възпитание, дистанция, смелост в областта на духа — по-скоро ме ужасява недостигът на естественост, на природа, отвратителният факт, че антиприродата е приета като морал, като закон — при това с висши почести; именно като категорически императив антиприродата продължава да тегне над човечеството! Да сгрешис в такава степен — не като индивид, не дори и като народ, а като човечество!... Да поучаваш всички как да презират най-първичните жизнени инстинкти, да повалиш един дух, за да съсипеш тялото; да изнамериш нещо нечисто в главната предпоставка за живот — пола; да търсиш лошия и зъл принцип в най-дълбоката и съкровена необходимост за развитието — строгия егоизъм; да придадеш обратен смисъл на типичните признаци на упадък и на противоположността на инстинкта, т.е. да видиш по-висша ценност, даже ценността за себе си в отнемането на личностното от личността, в „любовта към ближния“!... Нима самото човечество е декадентско? Винаги ли е било такова? Извън всякакво съмнение е, че дълго време са му били проповядвани само декадентски ценности, посочвани като висши. Моралът, лишен от индивидуалност, е par excellence упадъчен; изразът „аз пропадам“, преведен в императивна форма, означава: „Всички вие трябва да пропаднете!“ Този морал, единствено проповядван досега, моралът на обезличаването, издава волята за края, отрича живота в най-съкровениите му глъбини. Остава възможността, че все пак се изражда не цялото човечество, а само онзи паразитен вид, духовникът, който чрез морала се самоопредели да посочва ценностите, които видя в християнския морал и средствата за власт... В този смисъл съм на мнение, че учителите, водачите на човечеството, изобщо теолозите като цяло, са били декаденти. Оттук и преоценката, превръщането на ценностите в жизнено враждебни, оттук — моралът... Дефиниция на морала — това е идиосинкразия на декадентството, което крие тайната мисъл да отмъсти на живота — при това го върши успешно. Аз смятам тази дефиниция за правилна.

Разбрахте ли ме? Тук няма нито дума, която да не съм произнесъл още преди пет години чрез словото на Заратустра. _Откриването_ на истинската същност на християнския морал е достижение, което няма равно на себе си, то е истинска катастрофа. Който се издигне над неговите предразсъдъци, е форсмажорен, една съдба — той пречупва на две човешката история. _Преди_ и _след_ него... Мълнията на истината улучи точно онова, което досега бе на върха: онзи, който разбере _какво_ е било унищожено, нека провери внимателно дали все още държи нещо в ръцете си. Във всичко онова, което до вчера е било „истина“, е доловена и разпозната вредната, потайна и подмолна лъжа, съзряно е коварството да бъде _изсмукан_ и обезкръвен истинският живот, и то под свящото прикритие „подобряване на човечеството“. Моралът като _вампириство_... Онзи, който е разкрил морала, едновременно е открил и незначителността на всички ценности, в които вярва или е вярвал; в най-почитания и възвисяван до _святост_ тип той вече не вижда нищо, достойно за уважение и почитание, а само съдбовния тип на гибелното израждане, съдбовен, защото _той_ заслепява... Понятието „бог“, изнамерено сякаш като антипонятие на „живот“ — именно това „бог“ въплъти всичко вредно, отровно, цялата смъртна вражда към живота, в чиито ужасен израз то се превърна! Да изнамериш „отвъдното“, „истинския свят“, за да обезцениш _единствения_ свят, който съществува — за да лишиш от цел, смисъл и задача цялата земна реалност? Да изнамериш понятията „дух“, „душа“, та дори и „безсмъртна душа“, за да презреш тялото, да го разболееш — „осветиш“ — за да придадеш на всички неща в живота — хранене, жилище, духовна диета, болнично обслужване, чистота, хигиена и колко още неща — една ужасна лекомисленост и несериозност! Вместо телесно здраве — „спасение на душата“ — искам да кажа _folie circulaire_ /Въртяща се в кръг глупост/ между спазъм на разкаянието и спасителната истерия! Да измислиш понятието „грях“ заедно с принадлежащия му инструментариум за мъчение; „свободната воля“ — за объркване на инстинктите; да създадеш от недоверието към инстинкта втора природа. Да създадеш понятията „себеотричане“ и „себеотхвърляне“ — това са истинските признаци на _декадентството_; да _бъдеш_ подмамен от _вредното_ и да не _искаш_ да откриеш полезното за самия тебе; да създадеш ценност от саморазрушаването, т.е. да го определиш като „задължение“, като „святост“, като „божествено“! Накрая — и това е най-ужасното — в понятието _добър_ човек да включиш партията на всички слаби, болни, неудачни, негодни, страдащи за самите себе си, всичко онова, _което_ трябва да пропадне — да отхвърлиш закона за _селекцията_, да създадеш идеал в противопоставянето на гордото, успялото, утвърждаващото, вярващото в бъдното и желаещото да твори и в бъдеще човечество — това всъщност означава _злина_... И във всичко това сме вярвали, приемали сме го като морал! *Ecrasez l'infame!* /Смажете уродливата! (фр.) — има се предвид морала; на немски думата е в женски род. (Бел. ред.)/

(9)

Разбрахте ли ме? — _Дионис срещу Разпнатия_...

КЪМ ЕССЕ НОМО

/Тези бележки, както и хрониката на живота и творчеството, са взети от Fr.Nejtzsche, Werke in zwei Baden, (HRSG. I. Frenzel), Carl Hanser Verlag, Munchen — Wien, 1967/

На 13 ноември 1888 година Ницше пише на Франц Овербек: „Ръкописът на «ЕССЕ НОМО. КАК СЕ СТАВА ТАКЪВ, КАКЪВТО СИ» е вече в печатницата. Това е изключително важно произведение, то изяснява психологически и биографични факти за мен и творбите ми — просто ще могат да ме видят отведнъж. Тонът е весел и съдбовен, както и при всички мои работи“_. Написването е осъществено между 15 октомври и 4 ноември 1888 година. Ницше е могъл да прегледа до началото на 1889 две коректури, които е предоставил за печатане, но творбата е напечатана едва през 1908, а общодостъпна чак през 1911 година.

„ЕССЕ НОМО“ е една автобиография, която в своята самовъзхвала е недостижима в световната литература. Ще бъде обаче погрешно ако видим в нея само грандоманията на един човек, приближил се заплашително до духовното умопомрачение. Биографите и изследователите на Ницше високо оценяват тази творба заради формалното ѝ съвършенство, мисловния континуитет и брилянтния стил. Заглавието е едно предизвикателство към християнството. „ЕССЕ НОМО“ (ЕТО ЧОВЕКА!) е взето директно от НОВИЯ ЗАВЕТ (Евангелие от Йоана, 19, 5.)

ХРОНИКА НА ЖИВОТА И ТВОРЧЕСТВОТО

__1844__ 15 октомври: Фридрих Вилхелм Ницше се ражда в Рьокен при Лютцен, Саксония, като първо дете на пастора Карл Лудвиг Ницше и съпругата му Франциска, род. Йолер.

__1849__ Умира бащата на Ницше.

__1850__ Семейството се преселва в Наумбург.

__1858__ От октомври е ученик в гимназията в Шулпфорта при Наумбург — там учи до септември 1864 год.

__1859__ Започва приятелството с Паул Дойсен

1861 При своя приятел Густав Круг Ницше за пръв път слуша клавирен откъс от „Тристан“ на Вагнер. Започва собствени композиции. Запознанство с Карл Герсдорф.

__1864__ Октомври: Следва теология и класическа филология в Бонския университет.

__1865__ Октомври: Продължава следването си в Лайпциг, където отива заради учителя си от Бон Ричл. Първи лекции за Шопенхауер.

__1866__ Започва приятелството с Ервин Рооде.

__1867__ „За историята на сборник поговорки от Теогнид“

Октомври: Започва военната си служба в кавалерийско отделение на един артилерийски полк в Наумбург.

__1868__ _De Laertii Diogenus Pontibus I, II_. През пролетта изживява нещастен случай при езда. Освободен от военна служба окончателно през октомври. Продължава следването си в Лайпциг.

8 ноември: лично запознанство с Р. Вагнер в дома на лайпцигския професор Херман Брокхаус, женен за сестрата на Вагнер.

__1869__ _De Laertii Diogenus Pontibus III, IV_. Планове да изостави филологията и да следва химия. През февруари с протекцията на Ричл е поканен като извънреден професор по класическа филология в Базел.

17 май: Първо посещение при Вагнер в Трибшен при Люцерн.

28 май: Встъпителна лекция в Базел върху „Омир и класическата филология“. Начало на приятелските връзки с Якоб Буркхард.

__1870__ „Флорентински трактат върху Омир и Хезиод, произход и съревнование, I, IV“

Април: Назначен за редовен професор.

Август: Изискан от армията като болногледач в германо-френската война.

На 7 септември се разболява от дифтерит. Връща се в Наумбург.

От октомври отново е в Базел. Начало на приятелството му с Франц Овербек.

__1871__ „Сократ и гръцката трагедия“

__1872__ „Раждането на трагедията от духа на музиката“

Февруари — март: Доклади в Базел „За бъдещето на нашите учебни заведения“. Остра критика на филологическата колегия срещу „Раждането на трагедията“. Реномето му на „древен филолог“ е сериозно накърнено.

Април: Вагнер напуска Трибшен.

22 май: Начало на строежа на Байройтския фестивален театър. Ницше е при Вагнер в Байройт.

__1873__ „Флорентински трактат върху Омир и Хезиод, III, IV“

„Несвоевременни размишления, Първа част: Давид Щраус — изповедникът и писателят“

Влошава се здравето на Ницше.

__1874__ „Несвоевременни размишления, Втора част: За ползата и вредата от историята относно живота; Трета част: Шопенхауер като възпитател“

__1875__ Октомври: Запознанство с музиканта Петер Гаст (Хайнрих Кьозелиц), който придружава Ницше в Базел като негов почитател.

__1876__ „Несвоевременни размишления; Четвърта част: Рихард Вагнер в Байройт“

В началото на годината Ницше изоставя преподавателската си дейност в базелското педагогическо училище по здравословни причини.

Август: Първи Байройтски фестивал. Ницше е в Байройт от 24 юли.

На 13 август първо представление на „Рейнско злато“. Ницше е разочарован от дългите „вечери на изкуството“.

От 15 октомври по здравословни причини е освободен от всякакви учебни ангажименти в Базел. Прекарва зимата в Соренто с Паул Рее в къщата на Малвида фон Майзенбукс.

Октомври-ноември: Рихард и Козима Вагнер също са в Соренто. Последна среща на Ницше с Вагнер.

__1878__ „Човешко, твърде човешко; една книга за свободни духове, I“

3 януари: Последната Вагнерова пратка за Ницше — партитурата на „Парсифал“. Май: Последно писмо на Ницше до Вагнер, заедно с „Човешко, твърде човешко“. Отношенията им се прекъсват.

__1879__ „Човешко, твърде човешко; една книга за свободни духове, приложение: Объркани мнения и поговорки“

Тежко заболяване. Прекратяване на дейността в Базел.

__1880__ „Странникът и сянката му“

Март — юни: Първи престой във Венеция.

От ноември: Първа зима в Генуа.

__1881__ „Утринна заря (мисли за морала като предразсъдък)“

Първо лято в Силс Мария — Енгадин. „... Не зная друго нещо, което толкова добре да съответства на природата ми, както това място над-земята“. Занимава се със Спиноза.

27 ноември: Ницше слуша за пръв път „Кармен“ на Бизе в Генуа.

__1882__ „Идилии от Месина“

„Веселата наука“

Март: Пътуване в Сицилия.

Април — ноември: Приятелство с Лу фон Саломе.

От ноември: Зимен престой в Рапало. Лошо здравословно състояние.

__1883__ „Тъй рече Заратустра, книга за всички и никого, I и II“

13 февруари: Във Венеция умира Рихард Вагнер. От декември Ницше е в Ница.

__1884__ „Тъй рече Заратустра, книга за всички и никого, III“

Август: Посещение на Хайнрих фон Щайн в Силс Мария.

Ноември — февруари 1885: В Ментон и Ница пише четвъртата част на „Заратустра“.

__1885__ „Тъй рече Заратустра, книга за всички и никого, четвърта и последна част“

22 май: Сестрата на Ницше Елизабет се омъжва за Бернхард Фьорстер, преподавател във висше училище, антисемит, с когото през 1886 г. заминава за Парагвай.

__1886__ „Отвъд добро и зло (прелюдия към една философия на бъдещето)“

Преиздаване: „Раждането на трагедията“ (Или единство и песимизъм, ново издание с първи опит за самокритика).

„Човешко, твърде човешко“, първи и втори том, с въстъпителен предговор.

Май — юни: Последно пребиваване с Ервин Рооде в Лайпциг.

Лятото в Силс Мария (шести престой) и зимата в Ница (пети престой).

__1887__ „За генеалогията на морала, една полемика“

Преиздаване: „Веселата наука“, ново издание с допълнения: „Песните на принц Фогелфрай“. „Тъй рече Заратустра“, I–III части.

„Химн на живота, за смесен хор и оркестър, композиран от Фр. Н.“

11 ноември: Последно писмо до Ервин Рооде.

__1888__ „Случаят Вагнер, проблемът на един музикант“ „Антихрист, проклетие към християнството“ (неиздадено).

„Дионисиеви дитирамби“ (неиздадено).

През февруари в Ница, Генуа и Торино. От юни до септември последен (седми) престой в Силс Мария, после в Торино. В Копенхаген Георг Брандес изнася лекции „За немския философ Фридрих Ницше“. Ницше работи над творбите „Случаят Вагнер“, „Залезът на боговете“, „Дионисиеви дитирамби“.

Септември: „Антихрист“. „Ессе Homo“.

Декември: „Ницше contra Вагнер. Документи на един психолог“

__1889__ „Залезът на боговете или как се философства с чук в ръка“

„Ницше contra Вагнер. Документи на един психолог“ „Ессе Homo. Как се става такъв, какъвто си“ (излиза едва в 1908 година в самостоятелна публикация).

В първите дни на януари става душевния срив на Ницше — в Торино. Овербек придружава болния до Базел. Диагнозата на Базелския психиатър Вилле: „Прогресивна парализа“.

На 17 януари майка му го придружава до Йена.

Приемат го в психиатрична клиника.

__1890__ Майката на Ницше го взема при себе си в Наумбург.

__1892__ Петер Гаст започва да издава трудовете му и да подготвя неиздадени ръкописи.

__1893__ Сестрата на Ницше се връща от Парагвай. — Гаст предоставя издаването на нея.

__1894__ Духовното умопомрачение на Ницше се засилва. Той почти не напуска дома си.

__1895__ Издадени са „Антихрист“ и „Ницше contra Вагнер“. Ницше вече не е в състояние да възприема успеха. Начало на парализа.

__1896__ Сестрата на Ницше се преселва във Ваймар, като прибира архива му.

__1897__ Умира майката на Ницше. Сестра му го взема при себе си във Ваймар.

__1900__ 25 август: Ницше умира във Ваймар.